

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Psikoloji Anabilim Dalı

**İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ZAHİDE KANTEMÜR KÖSE
155101101

DANIŞMAN: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ DİDEM YÜCEL

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Psikoloji Anabilim Dalı

**İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan: **Zahide KANTEMÜR KÖSE**

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

10/09/2018

Enstitümüz Psikoloji Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **155101101** numaralı **Zahide KANTEMÜR** “İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği “**İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**” konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun **01.09.2018** tarih ve **2018/22** sayılı toplantısında seçilen ve Sefaköy Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 39. maddesi gereğince (60.) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında **oyçokluğu/oybirliği** ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 3 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü’ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

DR.ÖĞR.ÜYESİ DİDEM YÜCEL

ÜYE

DR.ÖĞR.ÜYESİ TAYFUN YEŞİLŞERİT

ÜYE

DR.ÖĞR.ÜYESİ ZEYNEP MAÇKALI

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İşitme Engelli Ergenlerin Benlik Algıları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Zahide KANTEMÜR KÖSE

ONAY

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ✓ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ◇ Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ◇ Tezimin.... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Zahide KANTEMÜR KÖSE

ÖZET

İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi, Psikoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Didem YÜCEL

Eylül, 2018 – 94 sayfa

Bu araştırmada işitme engelli ergenlerin benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. İstanbul İl Merkezi Fatih ilçesinde bulunan eğitim kurumları ve özel rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan ergenlik dönemindeki 230 işitme engelli birey bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS programı (Statistical Package for Social Sciences) kullanılarak analiz edilmiştir. Cinsiyet, eğitim, özel eğitime devam etme süresi, okul öncesi eğitim alıp almama durumu, ailenin aylık geliri, anne-baba birliktelik durumu, çocuk sayısı, anne baba öğrenim durumu, işitme kaybının nedeni, türü, derecesi, kullanılan işitme cihazı türü, işitme cihazı kullanım süresi araştırmanın değişkenleri arasında yer almaktadır. Bu değişkenler benlik kavramı ve agresyon ölçeği alt boyutları ile karşılaştırılmıştır.

Söz konusu karşılaştırmalarda kullanılan uygun istatistiksel yöntemi belirlemek için benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve saldırganlık boyutunda yer alan verilerin dağılımının normal olup olmadığı Kolmogorov– Smirnov testi ile araştırılmış ve dağılımların normal olduğu görülmüştür. Araştırmanın nicel değişkenleri arasında ilişkileri saptamak amacıyla da Korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güvenle, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada agresyon ölçeğine ait alt boyutların birbirleriyle korelasyonları incelendiğinde ise fiziksel agresyon ile sözel agresyon arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça, sözel agresyon eğilimi de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşitme, Ergen, İşitme Engelli, Saldırganlık, Benlik, Benlik Algısı

ABSTRACT

A RESEARCH ON THE RELATION BETWEEN THE SELF-PERCEPTION AND LEVEL OF AGGRESSION IN HEARING-IMPAIRED TEENAGERS

Zahide KANTEMUR KOSE

Master's Thesis, Psychology Department

Advisor: Faculty, Member, PhD.Didem YUCEL

September, 2018 – 94 pages

For this study, a research has been made on the relation between the self-perception and the level of aggression in hearing-impaired teens. The sample group of this research is composed of 230 hearing-impaired adolescents who are being educated in educational institutions and private rehabilitation centres in Fatih district of Istanbul.

The data obtained through this research is analysed using the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) software. Among the variables of the research there are gender, education, duration of special education received, whether the subject is pre-schooled or not, monthly income of the family, whether the subjects' parents are together or separated, number of siblings, parents' educational status, reason, type and the level of the loss of hearing and duration of hearing aid usage. These variables, which represent the main features of hearing-impaired teenagers, are compared in terms of self-conception and sub-dimensions of aggression scale.

In order to determine the appropriate statistical method, whether the distribution of data obtained on self-conception, physical aggression, verbal aggression, anger and aggression is normal or not is checked using the Kolmogorov-Smirnov test and it is shown that the data is in fact normal. A correlation analysis is also performed to detect the relations between the quantitative variables of the research. The findings are evaluated with 95% confidence and %5 significance level.

When the correlations between the units of the sub-dimensions in the aggression scale is examined, it is seen that there is a meaningful, positive correlation between physical and verbal aggression. According to this finding, when the tendency to physical aggression increases, the tendency to verbal aggression increases accordingly.

Key words: Hearing, Teenagers, Hearing-impaired, Aggression, Self, Self-perception

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın planlanmasında ve tamamlanmasında büyük desteği olan başta danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Didem Yücel'e emek ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Çalışmanın ana omurgası olan anketleri dolduran sevgili öğrencilere, bu süreci kolaylaştıran okul idarecilerine, hayatımın her döneminde destek ve ilgilerini esirgemeyen babam ve annem Abdullah/Fatma Kantemür'a, hayatımı kolaylaştıran sevgili eşim Hulusi Köse'ye sonsuz teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Zahide KANTEMÜR KÖSE

İÇİNDEKİLER

Özet	iv
Abstract	v
Önsöz	vi
İçindekiler	vii
Kısaltmalar Listesi	x
Tablolar Listesi.....	xi
Ekler Listesi	xiii

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	2
1.4. Araştırmanın Amacı	2

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. BENLİK ALGISI	4
2.1.1. Benlik Kavramı.....	4
2.1.2. Benlik Boyutları.....	5
2.1.2.1. Benlik Saygısı	5
2.1.2.2. Öz Yeterlilik	6
2.1.3. Benliğin Gelişimi.....	7
2.1.4. Benlik Algısı.....	8
2.1.5. Benlik Algısı İle İlgili Kuramlar	9
2.1.6. Benlik Algısının Gelişimi	13
2.1.7. Benlik Algısını Etkileyen Etmenler.....	16

2.2. SALDIRGANLIK	21
2.2.1. Saldırganlık Kavramı.....	21
2.2.2. Saldırganlık Türleri.....	22
2.2.3. Saldırganlık Kuramları	24
2.2.3.1. İçgüdü Kuramları.....	25
2.2.3.2. Biyolojik Kuram.....	26
2.2.3.3. Dürtü Kuramı	27
2.2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı	29
2.2.4. Saldırganlığın Nedenleri.....	31
2.3. İŞİTME KAVRAMI VE FİZYOLOJİ.....	34
2.3.1. İşitme Kaybı Türleri	34
2.3.2. İşitme Kaybı Dereceleri.....	35
2.3.3. İşitme Kaybı Derecelerine Göre Yaşanan Problemler.....	36
2.3.4. İşitme Engellilik – Saldırganlık İlişkisi	36
2.4. ERGENLİK DÖNEMİ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	37
2.4.1. Ergenlikte Gelişim	38
2.4.1.1. Bilişsel Gelişim.....	38
2.4.1.2. Fiziksel Gelişim.....	38
2.4.1.3. Sosyal Gelişim	39
2.4.1.4. Duygusal Gelişim	39

3. BÖLÜM

İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Deseni.....	40
3.2. Evren ve Örneklem	40
3.3. Veri Toplama Araçları	40
3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu	40
3.3.2. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği	41

3.3.3. Ergenler İçin Benlik Algısı Profili.....	41
3.4. Analiz Yöntemi	41

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. DEMOGRAFİK BULGULAR	42
4.1.1. Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulgular	42
4.1.2. Nicel Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler	50
4.1.3. İşitme Engelliler İçin Benlik Kavramı Ve Agresyon Ölçeklerine İlişkin Temel İstatistikler	51

5. BÖLÜM

TARTIŞMA

5.1. İşitme Engelli Ergenlerde Sosyodemografik Özelliklerle Benlik Kavramı Ve Agresyon Karşılaştırılması.....	52
5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	73

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER

SONUÇ	74
ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER	77
KAYNAKÇA	78
EKLER	87
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR LİSTESİ

BM: Birleşmiş Milletler

Diğ: Diğer

KBF: Kişisel Bilgi Formu

SÖ: Saldırganlık Ölçeği

SPSS: Statistical Package for Social Science (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2. 1 Cinsiyete Göre Dağılım.....	42
Tablo 2. 2 Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	43
Tablo 2. 3 Okul Öncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılım.....	43
Tablo 2. 4 Akademik Başarı Durumuna Göre Dağılım.....	44
Tablo 2. 5 Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılım	44
Tablo 2. 6 Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Dağılım.....	45
Tablo 2. 7 Ailenin Çocuk Sayısına Göre Dağılım.....	45
Tablo 2. 8 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dağılım.....	46
Tablo 2. 9 Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılım	46
Tablo 2. 10 Yaşamdaki Sorunlarda En Çok Yardım Alınan Kişiyeye Göre Dağılım ..	47
Tablo 2. 11 İşitme Kaybına Göre Dağılım	47
Tablo 2. 12 İşitme Kaybının Türüne Göre Dağılım	48
Tablo 2. 13 İşitme Kaybının Derecesine Göre Dağılım	48
Tablo 2. 14 Kullanılan İşitme Cihazı Türüne Göre Dağılım.....	49
Tablo 2. 15 İletişim Kurma Biçimine Göre Dağılım.....	49
Tablo 2. 16 Nicel Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler.....	50
Tablo 2. 17 Benlik Kavramı Ölçeğine İlişkin Betimsel İstatistikler	51
Tablo 2. 18 Buss-Perry ölçeği alt boyutlarına ilişkin temel istatistikler	51
Tablo 2. 19 Cinsiyete Göre Karşılaştırma	52
Tablo 2. 20 Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma	53
Tablo 2. 21 Özel eğitime devam etme süresine ilişkin karşılaştırma	55
Tablo 2. 22 Okul öncesi eğitim alıp almama durumuna göre karşılaştırma.....	55
Tablo 2. 23 Akademik başarıya göre karşılaştırma	56
Tablo 2. 24 Ailenin aylık gelirine göre karşılaştırma.....	57
Tablo 2. 25 Anne-baba birliktelik durumuna göre karşılaştırma	58
Tablo 2. 26 Çocuk sayısına göre karşılaştırma.....	60
Tablo 2. 27 Anne Öğrenim Durumuna Göre Karşılaştırma	60
Tablo 2. 28 Baba öğrenim durumuna göre karşılaştırma	61
Tablo 2. 29 Yardım Alınan Kişiyeye Göre Karşılaştırma.....	63
Tablo 2. 30 İşitme Kaybının Nedenine Göre Karşılaştırma	64
Tablo 2. 31 İşitme Kaybının Türüne Göre Karşılaştırma.....	65
Tablo 2. 32 İşitme Kaybının Derecesine Göre Karşılaştırma.....	66

Tablo 2. 33 İşitme Cihazı Türüne Göre Karşılaştırma	67
Tablo 2. 34 İşitme Cihazı Kullanım Süresine Göre Karşılaştırma	68
Tablo 2. 35 İletişim Kurma Biçimine Göre Karşılaştırma	68
Tablo 2. 36 Ölçeklerin Birbirleriyle Karşılaştırılması (Korelasyon Matrisi)	69

EKLER LİSTESİ

EK 1: Sosyodemografik Bilgi Formu

EK 2: Buss-Perry Ölçeği

EK 3: İşitme Engelliler İçin Benlik Kavramı Ölçeği (Phbkö) (Piers-Harris)

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Benlik, bireyin kendisine ilişkin değer yargılarının toplamıdır. Kişinin kendini özgün bir birey olarak tanımlayabilmesi, betimleyebilmesi ve diğer kişilerden kendini ayırt edebilme algısıdır. (Martin ve Fabes, 2006: 300; Topses, 2009: 123).

Öz/benlik kavramının gelişimi, bireyin çevresiyle olan yaşantılarının algılayış biçimlerine göre oluşan dinamik bir süreçtir. Bu süreç doğumla başlar, önce bedensel, sonra ruhsal ve toplumsal gelişme, öz kavramının oluşumunu etkiler. Bebeklik döneminden başlayarak çevresindeki insanları tanımaya ve onları birbirinden ayırt etmeye başlayan bebek, çevresi ile etkileşimini sürdürürken bir yandan da kendine ilişkin algıları oluşturur. Özellikle kendisine yakın kişilerin tutumu ve değerlendirme biçimleri onun için çok önemlidir. Bu konuda onu hoşnut eden ya da düş kırıklığına uğratan çeşitli yaşantılar sonucu birey kendine değer verme duygusunu geliştirir. (Geçtan, 1981, Akt., Ulusoy, 2007:184)

Saldırganlık ise başka kişilere ya da nesnelere yönelmiş olan zararlı, yok edici bir davranış biçimidir. Genellikle öfke, kızgınlık ve saldırganlık birbirleriyle yakın bağlantısı olan kavramlardır. Öfkeli ve kızgın olmak, saldırgan bir davranış için gerekli olan öznel haberdarlık ve hazırlık durumunun son aşaması olarak kabul edilmektedir. Ayrıca saldırgan davranışların duygusal düzeyinde, öfke ve kızgınlıktan başka kin, nefret, düşmanlık, şiddet gibi yok edici duygular da bulunmaktadır. (Köknel 1994)

1.1.Problem Durumu

Ergenlik dönemindeki işitme engelli bireylerin benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemek bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Ayrıca işitme engelli ergenlerin benlik algısı ve çeşitli boyutlarıyla agresyon eğilimleri incelenmiştir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Kişinin kendini olumlu betimlemesi benlik kavramı ile ilişkilidir ve benlik kavramı ergenin ilerideki yaşamında duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını belirleyen öznel yaşamın, başka bir deyişle kimliğinin çekirdeğini oluşturmaktadır

(Özer ve Özer, 2001). Bu çerçevede araştırmanın amacı; ergenlik döneminde olan işitme engelli bireylerin benlik algısı ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamaktır.

Araştırmacının işitme engelli bireylere eğitim veren kurumlarda çalışması bu konunun seçilmesinin nedenlerinden biridir.

1.3.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan hipotezler aşağıda verilmektedir:

H₁: İşitme engelli ergenlerin benlik algıları cinsiyete göre farklılık gösterir.

H₂: İşitme engelli ergenlerin fiziksel agresyonları cinsiyete göre farklılık gösterir.

H₃: İşitme engelli ergenlerin benlik algıları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: İşitme engelli ergenlerin benlik algıları anne–babanın birliktelik durumuna göre farklılık gösterir.

H₅: Benlik algısı ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Benlik algısı ile öfke düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Benlik algısı ile fiziksel agresyon arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₈: İşitme engelli ergenlerin öfke düzeyi, işitme kaybı türüne göre farklılık gösterir.

H₉: İşitme engelli ergenlerin düşmanlık düzeyi, iletişim kurma biçimine göre farklılık gösterir.

1.4.Araştırmanın Önemi

Araştırmada, benlik ve benlik algısının gelişimi, normal gelişim gösteren bireyler ile işitme kayıplı bireylerde benlik algısını etkileyen faktörler, saldırgan davranışlara ve saldırgan davranışlar ile benlik algısı arasındaki ilişkiler örneklem

üzerinden ele alınacaktır. Ayrıca araştırma kapsamında, işitme engelli ergenlerin benlik algıları ve saldırgan davranışları değerlendirilecek, benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki saptanacak ve benlik algılarını etkileyen gelişimsel ve sosyokültürel faktörler belirlenecektir.

Dolayısıyla bu araştırmanın sonuçlarından elde edilecek olan bilgilerin bu alana katkı sağlayacağı beklenmektedir.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. BENLİK ALGISI

2.1.1. Benlik Kavramı

Kişiliğin öznel yanını oluşturan benlik kişinin kendini özgün bir birey olarak tanımlayabilmesi, betimleyebilmesi ve diğer kişilerden kendini ayırt edebilme algısıdır. Bireyin kendisine ilişkin değer yargılarının toplamıdır. “Ben, paylaşımcı insanlar severim.”, “Ben, yağmurlu havaları severim.” gibi bireyin kendisine ilişkin değerlendirmesi veya yorumlaması olarak kabul edilir. (Trawick-Smith, 2014: 297).

Benlik, kişinin kendini nasıl gördüğüyle ilgilidir. Benlik bilinci iyi, kötü veya ortada olabilir. Yeteneksiz bir kişi kendini yetenekli sanarken yetenekli bir kişi ise kendini yeteneksiz görebilir (Cüceloğlu, 2010: 428). Olumlu benlik kavramına sahip bir kişi benlik algısıyla ilgili kendini iyi ve mutlu hisseder. Örneğin; çocuklar gururla “Benim okulda bir sürü arkadaşım var.” ya da “Bak en yükseğe tırmandım.” dediğinde kendisiyle ilgili olumlu bir görüş ortaya koyuyor demektir (Trawick-Smith, 2014: 297).

Benlik üzerine kapsamlı araştırmaları olan ve ilk kez sistematik biçimde ele alan Amerikalı psikolog William James (1890-1892) genel benlik kavramını, öznel ve nesnel benlik diye adlandırılan bölümlere ayırmıştır. Öznel benlik, benlik kavramının “ben” farkındalığını içeren bileşeni yani başkalarından ayrı olan benliği temsil eder. Nesnel benlik ise, bireyin fiziksel karakteristleri, mizacı veya toplumsal becerileri gibi nesnel olarak bilinen niteliklerini veya özelliklerini anlatır (Bee ve Boyd, 2009: 543).

Amerikalı sosyol psikolog olan Charles Horton Cooley’e (1861-1929) göre ise benlik kavramı çocukluk döneminde oluşur ve zamanla kişinin yeni çevreye katılmasıyla önem kazanır. Cooley’in, “ayna benlik” adını verdiği kavrama göre başkalarının bireye yansıyan hareket ve tavırlarından kendisinin iyi, kötü, hoşgörülü gibi özelliklerinin olup olmadığı anlaşılır. Başka bir deyişle birey başkasının yansımalarını kendisinde görür (Topses, 2009: 127).

George Herbert Mead'a (1863-1931) göre, erken çocukluktaki benlik gelişimi sosyal gerçekliği oluşturur. Mead' a göre bebeklerde henüz bir benlik oluşmamakla birlikte sosyal etkileşim içinde olan bir ben vardır. Dilin kazanılması ve sözel becerilerin gelişim göstermesiyle birlikte diğer insanların aktivitelerinde bir role sahip olan çocuğun benlik algısı gelişir (Woolfolk, 2007: 72).

Psikanalitik kuram çerçevesinde Erikson da benliği incelemiş ve benliği yaşam boyu devam eden sekiz döneme ayırmıştır. Erikson, her dönemde benliğin karşılaştığı bir olumlu benlik ögesini ve bir de karşıtını belirtmiştir (Santrock, 2014: 243). Örneğin; sekiz gelişim evresinden üç ve beş yaşlar arasındaki erken çocukluk dönemini kapsayan süreç girişimciliğe karşı kuşku ve utanç duygusudur. Bu dönemde çocuklar, belirli hedeflere ulaşmak için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Mantıksız ve geçimsiz görünmelerine karşın ebeveynleriyle özdeşim kurma çabası içindedirler. Bu dönemde başarısızlıkları çabuk unutup yeni alanlara yönelme arzusu duyarlar. Çocukların girişkenlik ve merakları sadece ödül sağlamaz, bunun yanında öz saygıyı azaltan suçluluk duygusunu da getirebilir. Çocuklar başarılı bir şekilde belirli bu ikilemi çözebilmek için destekleyici bir çevreye özellikle anne baba ve çocuk arasında kurulan sağlıklı bir etkileşime gereksinim duyarlar (Bee ve Boyd, 2009: 523; Santrock, 2014: 244).

2.1.2. Benlik Boyutları

Benlik kavramı bölünmez bir bütün olmakla beraber her birinin kendine özgü özellikleri ve gelişimleri olan benlik saygısı ile öz yeterlilik gibi öğeleri içinde bulundurur.

2.1.2.1. Benlik Saygısı

Benlik gelişiminin en önemli yönleri arasında gelen benlik saygısı, kendi değerimiz hakkında vardığımız yargılar ve bu yargılarla ilgili duygulardır. Kişinin kendisini tanıması ve gerçekçi bir şekilde değerlendirerek yeteneklerini ve özelliklerini olduğu gibi kabul edip benimsemesi sonucunda kendine duyduğu hisler benlik saygısını oluşturur. Benlik saygısı bireyin kendi yeterliliklerine ilişkin görüşlerini, yaşadığı duygusal durumları, davranışlarını ve iyi olma halini etkiler. Benlik saygısı erken yaşlarda ortaya çıkar ve yaş ilerledikçe yapısı karmaşık ve ayrıntılı bir hal alır (Berk, 2013: 537).

Benlik saygısı sadece çocuğun çeşitli alanlardaki becerilerine yönelik kendisiyle ilgili farklı değerlendirmelerin toplamından oluşmamaktadır. Her çocuğun benlik saygı düzeyi iki içsel değerlendirmenin ürünüdür. Öncelikle her çocuk olmak istediği ile olduğunu düşündüğü şey arasında uyumsuzluk yaşar. Bu çocuğun ideal benliği ve gerçek benliği arasında yaşadığı farktır. Aradaki fark küçük olduğunda öz saygı genellikle yüksek olurken aradaki fark büyük olduğunda öz saygı düzeyi daha düşük olur (Bee ve Boyd, 2009: 564). Okul öncesi dönemdeki çocukların benlik saygıları genellikle yüksektir ve çocukluk dönemi boyunca çevreden gelen geribildirimler, yaşadıkları başarısızlıklar gibi nedenlerle benlik saygıları yavaş yavaş azalmaktadır (Robins ve Trzesniewski, 2005).

Benlik saygısı üzerine çeşitli çalışmaları olan gelişim bilimci Harter'a (1990) göre, benlik saygısı düzeyini, çocuğun ulaşmak istediği arzuları ve başardığını düşündüğü şeylerin arasındaki uyumsuzluğun boyutu etkiler. Örneğin; çocuk şarkı söyleme, anne babasıyla konuşabilme gibi becerilere önem vermiyorsa bu konuda iyi olması çocuğun öz saygı düzeyini artırmaz (Akt: Bee ve Boyd, 2009: 565).

2.1.2.2. Öz Yeterlilik

Öz yeterlilik, bireyin karşılaştığı farklı durumlarla baş etme, belli bir etkinliği başarma yeteneğine ve kapasitesine ilişkin kendini algılayışıyla ilgili inancıdır. Bireye benlik algısını kazandırmada önemli bir yere sahip olan öz yeterlilik kişinin neyi yapmaya yeterli olduğunu dair zihinsel olarak kendini betimlemesidir (Martin ve Fabes, 2006: 301; Schunk, 2014: 105).

Öz yeterlilik bireyin hemen her türlü davranışını etkileyebilir. Örneğin; çocuklar belli bir görevi başarıyla yerine getirmek için gerekli becerilere sahip olabilirler. Fakat kendilerini o becerileri gerçekleştirebilecek yeteneklere sahip olarak değerlendirmezlerse o işte başarısız olabilir ya da o görevi gerçekleştirme girişiminde bile bulunmayabilirler (Miller, 2008: 261). Okul öncesi dönemde de çocukların öz yeterlilik algıları genelde yüksektir. Bu dönemde çocuklar hızlı büyüyüp geliştiğinin farkında olduklarından ilk seferinde başarısız oldukları bir işi bir süre sonra başarıyla yapabileceklerini bilirler. Bu yüzden başaramadıkları işi tekrar denemekten çekinmezler (Bayhan ve Artan, 2007: 212).

Çocuğun etrafındaki kişilerin, çocukların amaçlarına ulaşabilecek becerilere sahip olduğunu belirtmeleri önemlidir. Çünkü çocuklar kendi yeterlilikleriyle ilgili algıları, yaşadıkları başarı ve başarısızlıklardan, diğer insanların sözel ifadelerinden ve dolaylı deneyimlerden elde ederler. Bu bağlamda aile çocuğun öz-yeterlilik duygusuna en önemli katkıyı sağlar (Miller, 2008: 262).

2.1.3. Benliğin Gelişimi

Benliğin gelişimi bireyin diğer kişilerle olan yaşantılarını algılayış biçimlerine göre oluşan dinamik bir süreçtir. Bu süreç doğumla başlayarak diğer gelişim alanlarından etkilenerek oluşmaya devam eder. Bebekler dünyaya geldiklerinde fiziksel olarak çevrelerinden farklı olduklarını hissederek ve çevresindeki insanları tanımaya ve onları birbirinden ayırt etmeye başlarlar (Berk, 2013: 524). İlk birkaç ayda bebekler kendi görsel imgelerini başka uyarıcılardan fark edebilirler. Bebeklerin kendini tanıma görüşünü tespit etmeye yönelik yaratıcı bir yöntem olarak bebeğin burnuna boya sürüldüğü ayna tekniği yöntemi kullanılır. Bebek aynanın önüne konduktan sonra bebeğin bu aynanın önündeki davranışları ve tepkileri gözlemlenir. Ardından bebeğin burnuna araştırmacı tarafından ruj sürülür ve aynadaki tepkileri yeniden gözlemlenir. Bebeğin aynadaki ruj yansıması yerine kendi burnuna dokunması ya da onu silmeye çalışması bebeğin kendisini aynada tanıdığı ve boyanın bebeğin benlik görünüşü bozduğunun farkında olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu davranış kendini tanımanın yani benlik farkındalığının en önemli belirtisidir (Bee ve Boyd, 2009: 544; Santrock, 2014: 187). 12-18 ay arasındaki çocuklar ise, çevrelerini gözlemlemeye ve sosyal olarak neyin kabul edilebilir olduğunu öğrenmeye devam eder. Bu dönemin sonlarına doğru çocuk fotoğraflardaki görüntüsüne işaret ederek kendini tanıır (Bayhan ve Artan, 2007: 210). Benlik farkındalığının yeterince geliştiği iki yaşın ortalarında çocuklar benliğin iyilik ve kötülüğünü değerlendirmeye ilgili olan mahcup olma, utanç ve gurur gibi duygularını dışa vururlar. Bu duygulara benlik bilinci yüksek veya öz bilinç duyguları adı verilir. Çünkü her biri benlik duygusunun gelişimi için incinme içerir. Örneğin; çocuk utandığı veya mahcup olduğu durumlarda davranışı hakkında olumsuz duygular yaşar ve başarısız olduğu durumun kimsenin dikkatini çekmesini istemez. Çocuk ne zaman utanç ne zaman gurur veya ne zaman suçluluk duyacağını yetişkinlerden öğrenir (Berk, 2013: 537).

2.1.4. Benlik Algısı

Bireyin çocukluk döneminden başlayarak özellikle ergenlik döneminde zirveye ulaşan “ben neyim, nasıl bir insanım?” gibi arayışları psikoloji, felsefe, sosyoloji ve davranış bilimi gibi birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Bireyin kendi için kendinin ne olduğuna dair sorduğu soru özellikle psikolojide benlik olarak ifade edilen kavramdır ve uzun yıllar üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bireyin kendini tanımlaması, tanınması ve doğru şekilde ifade edebilmesi bile bu kadar zorken araştırmacılar için gözlenmesi ve sınılanması kolay olmayan benlik üzerinde çalışmak oldukça güçtür. Bu nedenle benlik kavramına dair yapılacak tanımlamalar çoğu zaman birbirlerini kapsayan ya da benliğin belirli bir yönüne vurgu yaparak özel bir bakış açısı kazandıran türdendir (Gül, 2010: 6).

Son yıllarda benlik ya da benlik algısının gelişimine yönelik çalışmalara bakıldığında, farklı yazarların aynı kavramı farklı şekillerde tanımlamaya ya da açıklamaya çalıştığı görülmektedir (Brewer ve Gardner, 1996: 96, Triandisi ve Suh 2001: 135, Suh 2002: 1379, Leary ve Tangley 2003: 3, Kashima ve diğ. 1995: 926) benlik kavramı için insanın bütünü, kişiliğin tümü ya da bir parçası, deneyimlenebilen ve kişinin kendi hakkındaki inançları gibi tanımlamaların yapıldığını belirtmektedirler. Bireyin bütünü ya da kişiliğin bir parçası olarak kabul edilen benlik kavramıyla ilgili bu ve buna benzer birçok tanım yapılmış ve açıklamalarda bulunulmuştur. Yapılan bu tanımlamalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Tesser’a göre benlik, bireyin diğer bireylerden ayıran yetenek, mizaç, amaç, değer ve tercihlerin toplamıdır. (Tesser, 2002:186). Baran’a göre benlik, bir kimsenin çeşitli kişilik özelliklerinin kendinde bulunuş derecesi hakkındaki değerlendirmelerinin bütünü ya da kişinin kendini algılamasıdır (Baran, 1999: 60). Cüceloğlu, kişilik kavramının bir parçası olan benlik kavramını, başkalarının bireye yansıttığı özellikler, kendisi hakkında yaptığı gözlemler, çevreden elde ettiği bilgiler doğrultusunda bireyi diğerlerinden ayırt edici özellikler bütünüdür olarak ifade etmektedir (Cüceloğlu, 2000: 145). Yörükoğlu, kişinin kendisini nasıl görüp, nasıl değerlendirdiği aynı zamanda değerlendirme yapılırken, kendisine dışarıdan bakarak objektif bir değerlendirme yapması gerektiğini vurgulayarak benliği, insanın kendini algılaması ve kavraması olarak tanımlamaktadır. (Yörükoğlu, 2000: 34) Benlik algısı ise bireyin yaşamı boyunca edindiği deneyimleri, çevresel faktörler ve kişiliği

etkileyen etmenler ile bunlara bağılı olarak kişinin kendisine karşı geliştirdiği olumlu ve olumsuz yargıların tümüdür (Demoulin, 1999: 13).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi benlik algısı, çevreyle olan ilişkiler sonucu, bireyin yaşamı algılayış biçimine göre şekillenen ve gelişimi süreklilik gösteren bir olgudur. Birey yaşantılarında kendisini mutlu eden ya da hayal kırıklığına uğratan olaylar sonucu, kendine değer verme duygusu geliştirmektedir. Öğrenilen değer verme duygusunun ardından, kendini değerlendirme, daha sonrasında ise başkalarının kendisini değerlendirmesinden bağımsız olarak kendisini nasıl değerlendirdiğinin önemini kavrayarak varlığını sürdürmektedir (Gençtan, 2005: 327).

2.1.5. Benlik Algısı İle İlgili Kuramlar

Benlik algısı gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalarda pek çok görüş ortaya çıkmaktadır. Bu görüşler benlik algısının gelişimiyle ilgili yapılan araştırmalara ve yol göstermesi için alan yazında bir temel oluşturmaktadır.

Rosen ve Patterson'ın aktarımına göre benlik kavramı, psikoloji alanına 20. yüzyılın sonlarına doğru William James ile girmiştir. James'e göre bilinen benlik, maddesel bana bireyin bedeni ve mahremiyet alanı yanı evi vb. sosyal bana bireyle ilgili olarak diğer bireylerin zihnindeki imajlar başka bir deyişle diğerlerinden alınan onaylar ruhsal bana yetileri, eğilimleri, aktiviteleri olmak üzere üç boyutta sınıflandırmıştır. Bilinen benlik yani "bana" nesnel olarak bilinenlerin, deneysel bileşeni iken, bilen benlik yani "ben" ise banayı da içine alan daha geniş ve dönüşümsel bir yapı içermektedir. Bu nedenle yaşam içerisinde gerçekleşen değişiklikler "bana" ile tanımlanırken bu değişimlerin tümünün değerlendirilmesi "ben" olarak açıklanmaktadır. Bilen benlik bilinen benlikten önce gelişmektedir (Harter 2012: 5, Rosen ve Patterson, 2011: 74).

Sosyal etkileşimcilere göre benlik doğuştan sosyaldır ve bireyin benliğe ait düşünceleri onun diğer bireylerle olan etkileşimleriyle oluşmaktadır. Bebeklikten itibaren gelişmeye başlayan ötekinin rolünü üstlenme ve kendi performansını diğerlerinin bakış açısından zihinde canlandırma yeteneği ile birlikte gelişmektedir. Bireyin diğerlerinin varlığına olan ihtiyacı kadar onlarla girdiği iletişim de önemlidir. Çünkü birey bu iletişimlerinde roller ve tepkilerle dünyayı diğerlerinin gözünden görmeyi ve onların çevrelerindeki sosyal objelere verdikleri tüm duygusal ve

davranışsal tepkileri öngörmeyi yani rol almayı öğrenmektedir. Bu rol alma, rol oyunları ve sosyalleşme ile çocuk çevresindekilere karşı nasıl davranması gerektiğini öğrenmektedir. Çocuğun gelişimsel sürecinden öğrendiği ve benimsediği roller onun yaşamı boyunca gireceği iletişim ve etkileşimin temelini oluşturacaktır (Corcoran, 2008: 318).

Kağıtçıbaşı (2004) benliğin yapısının bireyin kendisini, dünyayı ve başkalarını nasıl algıladığını belirlediğine vurgu yaparak kültürde yaygın olan benlik yapısının kültürler arası duygu, düşünce ve davranış farklılığını yaratmasının da olağan olduğunu belirtmektedir. Özellikle benlik yapılarına ilişkin kuram ve araştırmaların farklı yer ve zamanlarda, farklı disiplinlerde yapılmış olsa dahi temel olanın bireyin diğerlerinden ayrışması veya başkalarıyla ilişki içerisinde olma olgusundan dolayı ilişkisellik ve ayrıklık derecesi şeklinde iki boyutunun olduğuna dikkat çekmektedir. Bağımsız benlik yapısı ve bağımlı benlik yapısı olarak açıklanan bu boyutlar arasındaki temel ayırım, bireyin kendisini diğerlerinden ne oranda ayrı ya da ne oranda onlarla bağlantılı olduğunu algılayışıdır. Bu nokta da araştırmacılar, benlik yapısını bireycilik ve toplulukçuluk üzerine temellendirmektedirler. Araştırmalara göre, toplulukçu kültürlerdeki bireylerin bağımlı benlik algısının yüksek, bağımsız benlik algısının düşük olduğu, bireyci kültürlerdeki bireylerin ise tam tersi bir benlik algısına sahip oldukları belirtilmektedir (Triandis ve Gelfand 1998: 118, Matsumoto 1999: 290, Sedikides ve diğ. 2003: 61).

Benlik gelişimi ile ilgili görüşlerden bir diğeri de S. Freud'un Psikonalitik Kuramıdır. Psiko-analitik kuramın kurucuları arasında Freud, Jung ve Adler bulunur. Psikoanalitik kuram çerçevesinde benlik kavramı, Freud'la tanımlanmaya başlanmıştır. Freud, benlik kavramını ego ile ilgili açıklamalarıyla bütünleştirmektedir. Benlik, id, ego ve süper egoyu kapsayan bir yapıdadır. Dış dünyanın etkisi altında alt benliğin bir parçasının özel bir gelişme gösterdiğini dış uyaranları algılayan ve aşırı uyaranlara karşı ruhsal yapıyı koruyan bir dış tabakadan giderek, özel bir yapı geliştirdiğini ve bu yapının alt benlik ile dış dünya arasında bir arabulucu görevini yüklendiğini ileri sürerek, gelişen bu yapıya benlik adını vermektedir. Benlik, insanın kendine değer vermesi, bireysel bütünlüğünü koruması, çevreyle olan ilişkileri gibi sürekliliği olan ve gelişen bir yapıdadır şeklinde açıklanmaktadır (Geçtan, 2005: 120).

Benlik kavramı üzerine çalışan bir diğerkuramcı da E. Erikson'dur. Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramında benlik yapısı, doğru ve yanlışla ilişkin sağduyu gelişiminin sosyal etkileşimde kullanıma dönük olarak belli bir olgunluk düzeyinde ortaya çıkması olarak açıklanmaktadır (Özby, 1999: 44). Erikson, kişilik gelişimi içerisinde benliğin gelişiminde toplumun etkisini ön planda tutmakta ve gelişimi sekiz evrede tamamladığını ifade etmektedir. Her evrede benlik, gelişim süreçlerini tamamlamakta ve kişilikle ilgili sorunları çözüldükten sonra ancak bir sonraki evreye geçilebilmektedir (Köknel, 1989: 79).

Psiko-Sosyal Kurama göre, ilk evre temel güvene karşı güvensizlik anne-çocuk ilişkisinin niteliği, sürekliliği ve tutarlığı bireyin temel güven duygusunun oluşumuna zemin hazırlamaktadır. İkinci evre özerklik bağımsızlığa karşı kuşku ve utanç dönemi, çocuğun kontrol düzeyini belirleyen anne-babasını, çevresini deneyerek öğrendiği düzeydir. Benlik saygısını kaybetmeden, kendini denetleme duygusundan özerk benlik ve kendine güven oluşmaktadır. Kendisini denetleme duygusunun tam oluşmaması, denetimlerin yoğunluğu kuşku ve utanç duygularını geliştirmektedir. Üçüncü evre girişkenliğe karşı suçluluk döneminde, girişim duygusu gelişmektedir. Çocuk bu dönemde yaptığı bir işe karşı suçluluk veya girişkenlik duygusu yaşar ve bu ilerideki yaşamını da etkileyebilmektedir. Dördüncü evre başarıya karşı değersizlik dönemi, çocuğun çalışma ve başarı kavramı ile karşılaşması meydana gelir. Eğer bu dönemde çocuk kendisini yeterince gösteremezse yetersizlik, değersizlik ve aşağılık duygusu ile karşı karşıya kalmaktadır. Beşinci evre kimlik duygusuna karşı rol kargaşası, ergenlikle birlikte, benlik kimliği ortaya çıkmaktadır. Ergenlik dönemindeki özdeşimler benlik gelişiminde önemli yer tutmaktadır. Ergen başarılı bir şekilde kimlik kazanma sorununu çözerse, kendine güven, kendinden emin bir birey olarak yaşamını sürdürmekte ve başarılı olmaktadır. Altıncı evre yakınlığa karşı uzaklık dönemi ergenlik dönemindeki kimlik kargaşasını çözerek artık toplum içerisindeki yerini kavradığı diğerkişilerle olan farklılıkların kabullenildiği ve yakın ilişkiler kurduğu dönemi kapsamaktadır. Yedinci evre üretkenliğe karşı durgunluk, bu dönemde birey benlik gelişimini devamlılığı için kendisine bir aktivite bulmak istemesi, kendisine yönelmesi ya da tam tersi durumları içerir. Sekizinci evre bütünlüğe karşı umutsuzluk, hayatın sorgulandığı ve yaşam boyunca yaptıkları ve yapmadıklarıyla ilgili duyduğu pişmanlık dönemini ifade etmektedir (Senemoğlu, 2000: 81).

Sullivan'ın Kişiler Arası İlişkiler Kuramı'na göre, iletişim ve insanlar arası ilişkilerinde, ana etken olarak insanları değil, ilişkileri ele almaktadır. İnsanların doğuştan itibaren çevrelerinden olumlu veya olumsuz pekiştirmeler aldıklarını, kendilerine karşı beklenti ve tutumlar geliştirdiklerini ve bireyin benlik imgesinin temelini oluşturduğunu ileri sürmektedir (Berkem, 1999: 32). Sullivan benliğin gelişiminde üç önemli sistem üzerinde durmuştur. "İyi ben", "kötü ben", "ben ve ben olmayan". İyi ben, anneyle olan yaşantıların, hoş karşılanan, ödüllendirici ilişkiler üzerine kuruludur. Çocuk bu sistemde olumlu duygular geliştirir ve kendine karşı duyduğu saygı düzeyi artar. Kötü ben anne merkezli, hoş olmayan tutumlar sonucunda oluşan, kaygı içerikli bir yapıdır. İstenmeyen davranışların engellenmesini sağlamaktadır. Ben ve ben olmayan ise, yapıcı bir fonksiyona sahip değildir. Benlik bu sistemde annenin çocuğuna karşı aşırı hoşnutsuz bir tutum sergilemesiyle çocukta oluşan aşırı kaygıya neden olmaktadır (Yanbastı, 1990: 121). Bu açıklamalar doğrultusunda Sullivan benlik algısını çocuğun anneyle olan ilişkisiyle açıklamaktadır. Anneyle kurulan olumlu ve olumsuz etkileşimler doğrultusunda çocuk iyi ben ve kötü ben arasında geçişler yapabilir ve benlik gelişiminin bununla doğru orantıda geliştiği söylenebilir.

Rogers'ın benlik kavramı yaklaşımı, bana ait diye nitelendirilen yaşantıların bütünü olup, bireyin kendisini algılamasını, kendisinin diğer insanlarla olan ilişkilerine ait algılarını, çevresindeki nesnelere ait algılamalarını ve tüm bunlara verilen değeri kapsamaktadır. Bireyin benlik kavramı, başkalarının onun hakkındaki görüşleriyle ilişkilidir (Öner, 1987: 80). Rogers insanda olumlu saygı ve olumlu benlik saygısı olmak üzere iki ihtiyaca önem vermektedir. Bireyin başkaları tarafından sevilmesi, saygı ve kabul görmesi, gibi yaşantılar olumlu saygıyı ifade etmektedir. Olumlu saygıya ulaşan birey, kendisine saygı duyacaktır. Başkalarının tutumuna bağlı kalmadan bireyin, kendi benliğine karşı olumlu tutumu olumlu benlik saygısıdır (Altıntaş ve Gültekin, 2005: 99). Rogers'ın benlik saygısı bireyin kendini değerlendirirken nasıl bir tutum içerisinde olduğuna bağlıdır. Birey kendini değerlendirmede olumlu bir tutum içindeyse benlik saygısı yüksek, olumsuz bir tutum içindeyse benlik saygısı düşük olmaktadır şeklinde düşünülebilir.

Yakın dönem benlik kuramları arasında en önemli yaklaşımlardan biri Kohut'un (1971) "Kendilik Psikolojisi" adı verilen psikoanalitik kuramıdır. Kohut'a göre, birey yaşamı boyunca değerinin fark edilmesine, beğenilmeye, kendisinden güçlü gördüğü kişilerle özdeşleşmeye, korktuğu zamanlarda teselli edilmeye ve diğer insanlarla duygu ve düşünce boyutunda paylaşımlarda bulunmaya ihtiyaç duyar. Bu gereksinimleri sağlayan kişi benlik düzenleyici nesne fonksiyonu görmekte, gereksinimi karşılanan bireyde benlik düzenleyici nesne deneyimi yaşamaktadır (Kılıç Demiç, 2006: 25).

Bütün bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, benlik algısının gelişimi birçok çalışmaya ve tartışmalara odak noktası oluşturmaktadır. Benlik algısı üzerine geliştirilen bu teoriler ya da araştırmalara bakıldığında benliğin kişiliğin yapısını oluşturan bir temel olduğu ve bu yapının gelişmesinde sosyo-kültürel faktörlerden, bilişsel faktörlere kadar birçok faktörün etkili olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.6. Benlik Algısının Gelişimi

Son 20-30 yıl içinde psikolojinin farklı alanlarında benlik süreçleri üzerine birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bilişsel gelişimciler benliğin gelişimini gelişimsel değişimlerle açıklarken, özellikle bilişsel süreçlere odaklanmışlardır. Sosyal kuramcılar ise sosyal etkileşimlerle dayandırmaktadırlar. Benlik ile ilgili alan yazın taranırken benliğin, ayna benlik, benlik algısı, benlik saygısı gibi birçok kavramla ifade edilmekte olduğu görülmektedir. Leary ve Tangle'yın (2003:1) aktarımıyla benlik hiçbir surette tek bir boyut olmadığı için farklı disiplinlerde birbiriyle bağlantılı ya da dağınık biçimlerde birçok başlığın altında verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de tüm disiplinlerin ortak ihtiyacını karşılayacak kapsamlı bir tanımda yapılamamaktadır. Bu çalışmada benlik kavramı benlik algısı olarak ifade edilmiştir.

Bebekler yaşamın altıncı ayında, nesnelere dünyada kendiliğinden var olduklarını fark etmeye başlamasıyla benlik ayrımını da oluşmaya başlar (Shiamberg, 1988: 558). Bebekler 9-12 aylarda, rastgele yapılan hareketler James'in ifade ettiği bilen "beni" anlamlandırılmaya, 13-18 aylık iken, fotoğraf ve aynalarla bilen "beni" tanımaya başlar, Bebekler yaklaşık 15-18. aylarda bu ayrımın farkına varabilmektedirler. Özetlemek gerekirse bebekler, kendini tanıma olarak adlandırılan kendini anlama anlayışı yani fiziksel beni ayırt etme becerisi 18. ayda

gerçekleşmektedir. Ancak bu durum kültürle göre farklılık gösterebilmektedir (Santrock, 2011:189). 18-30. aylarda ise başkalarının görünüşlerinin kendilerinininkinden farklı olabileceğini fark ederler. 2,5 ve 6 yaş aralığında ise bilinen beni -yani “bana”- , fiziksel ve bilişsel başarılar için tanımaya, iç ve dış benliği ayırt etmeye başlayarak sosyal banaya yönelik olan başkalarının görünüşlerindeki özel eksikliklerin farkına varmaya başlayarak başkalarının davranışları sonucu davranışlarını değiştirebilmektedir. Benliğin diğer objelerden ayırt edilmesinden sonra yaklaşık iki üç yaşlarında objelerin dolayısıyla benliğin değişmezliğinin oluşumu gerçekleşmektedir, başka bir deyişle artık benlik organize olmaya başlamaktadır (Bukatko ve Daehler, 1992: 471). İkinci yılın sonu ve üçüncü yılın başlarında ben duygusunu yansıtan örneğin, “onu ben yapacağım, ben büyüdü, vb.” cümlelerle kendilerini ifade etmeye başlamaktadır. Bu ifadelerinde eşyaların ya da nesnelerin kendine ait olduğunu aktarmaya çalışmaktadır. Bu tür ifadeler aslında çocuğun benlik farkındalığının diğer biçimlerini ortaya çıkmaya başladığının da bir göstergesidir (Santrock, 2011: 189).

Bebek yeni doğduğunda, kendi içinde ve dışında olumlu etkileşimlerin varlığında kendine güven geliştirdiği için benlik algısının gelişiminde anne veya anne yerine geçen bireyin, çocuğa gösterdiği ilgi ve uygun yansımaları ilişkisi son derece önemlidir. Ebeveynle bebek arasındaki temel güven duygusu etkileşime uyumlu bir canlılık getirmektedir. Bebeğin ilk masum etkinlikleri, egonun edindiği enerjiler olarak tanımlanmaktadır ve bebek var olan bu yeteneğinin etkinliğini korumaya çalışmaktadır (Özkan, 1994: 4). Ebeveynler tarafından kabul görme, onay ve sevgi çocuğa, birinin varlığında olmanın gururunu ve hazzını yaşatmaktadır. Ebeveyn, çocuğunun yaptığı bir şeye sevindiğinde ve oyun girişimlerini desteklediğinde çocuğun yeterliliği, başkalarının saygısına bağlı hale gelmeye başlamaktadır. Bu tür onaylarla çocuğun ego işlevlerinin gelişmesi desteklenmektedir. Çocuk yaşantıları yoluyla edindiği deneyimleri aracılığıyla James’in belirttiği bilinen benliğin, sosyal bana boyutundan ruhsal bana boyutuna doğru ilerlemektedir (Harter, 2012: 5). Çocuğun yaşamsal deneyimleri arttıkça iç ruhsal düzenleme zamanla sürekli ve tutarlı hale gelmektedir. Okulöncesi yıllar, çocuğunun kendi benliğine ilişkin tanımlamaları görsel özelliklerini içermektedir. Çocukların kendilerine ilişkin görüşleri, ben ve bana kavramlarının oluşmasıyla daha da genişlemektedir.

Özellikle yaşını, adını, fiziksel görünüm, yaptığı faaliyetleri, alışkanlıklar, yeterlikler ve sahip olduğu varlıkları algılaması onun benlik algısının göstergeleri olsa da diğer insanlarla olan iletişimlerine ve içinde yaşadıkları ortama bağlıdır. Bu dönemdeki çocuk için burada ve şimdi olarak içinde bulunduğu anı kapsayan süreç, bir yetişkin için yüzeysel olsa da çocuk için anlamı büyüktür ve varlığının temel taşlarından birini oluşturmaktadır (Dündar, 2010: 32). Örneğin; nasıl görünüyor, ne veya kiminle oynuyor, nerede yaşıyor vb. gelişim psikolojisi çalışmalarında, okulöncesi çocuklarının benlik algısının, somut, bedensel ve psikolojik yönden kendini tanımaktan uzak olup sadece fiziksel özelliklerinden bahsettiklerini ifade etmektedirler. Örneğin; “mutluyum, sporda iyiyim ya da insanları seviyorum” gibi psikolojik tanımlayıcılar, çocuklar tarafından nadiren kullanılmaktadır (Demir, 2010: 40).

Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri doğrultusunda davranışlarını sosyal yaşamda sergilemektedir. Bireyleri birbirinden ayıran duruş, düşünce, davranış ve tutumlar aynı zamanda bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünüdür. Aynı zamanda benlik başkalarının davranışlarından gözlemlenen çıkarımlardan da etkilenmektedir. Bireylerin karşılaştığı herhangi bir olayı yorumlamasında benlik algısı, bilişsel özellikler, beklentiler, edindiği deneyimleri, duygusal yaklaşımların yeri oldukça önemlidir. Benlik kavramı toplumsal süreçler sonucunda gelişmektedir. Bu da bireyin toplum içindeki konumu, rolü, yaşı ve bulunduğu çevreden etkilenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Bencik, 2006: 38).

Bu yargıya dayanarak diyebiliriz ki, dünyaya geldiğinde, benlik algısının oluşmadığı düşünülen çocuk; anne-babasıyla, kardeşleriyle, arkadaşlarıyla iletişimden ve çevresiyle olan etkileşimden, genetik özellikleri ve sosyal yaşantısıyla benlik algısı gelişmeye başlamaktadır. Benlik algısı kavramının gelişimi doğumla birlikte başlayan ve insanın hayatı sorana erene kadar devam eden bir süreç olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla kalıtımla aktarılan özellikler de benliğin gelişimini etkilediği söylenebilir. Özellikle benlik gelişiminin erken çocukluk döneminde başladığı düşünüldüğünde okul öncesi yıllar çocuklarında benlik algısının ortaya çıkışı ve gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

2.1.7. Benlik Algısını Etkileyen Etmenler

Benlik algısı kavramın yukarıdaki bilgiler ışığında kişilerarası ilişkilerden, sosyal uyumdan, etkilendiği ortaya koyulmaktadır. Genel anlamda benlik gelişimi anne baba ile ilişkinin niteliği, çocuğa verilen değer, ailenin disiplininin uygulama biçimi, çocuğa gösterilen ilgi, aile yapısı, sosyo-ekonomik durum, ırk, fiziksel, ruhsal, yeteneksel özellikler gibi birçok faktörden etkilendiği belirtilmektedir. Çocuk yaşamın ilk yıllarında yaşamsal deneyimleri olmadığı için düşünme yeteneğine sahip değildir. Çocuk büyüdükçe çevresiyle etkileşim içinde davranışlar geliştirir, davranışları çevresindeki insanlar tarafından değerlendirmeye başlanır. Çocuk bu değerlendirmeler doğrultusunda kendisiyle ilgili yargılar geliştirmeye başlamaktadır (Cüceloğlu, 2000: 403).

Ebeveynler çocuğun benlik saygısı, özgüven gelişimini etkileyen önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek benlik saygısına sahip ebeveynlerin çocuklarına oranla, düşük benlik saygısına sahip ebeveynlerin çocukları daha düşük benlik saygısı geliştirmektedir (Humphreys, 2001: 113). Ebeveynlerin duyguların ifadesi, yaşantıların paylaşılması gibi davranışların öğrenilmesinde model olduğu kabul edilirse, ebeveynlerin benlik saygısının çocuğun benlik gelişimindeki önemi daha da arttırdığı düşünülebilir.

Bireyin gelişiminde temel ortamın aile ortamı olduğu, kişilik gelişimlerinin büyük bir parçasının anne baba ile kurulan özdeşim ve ilişkilerle şekillendirildiği kabul edilirse, aile ortamı ve ebeveynlerin tutumları, çocuğun benlik kavramının gelişmesinde önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler çocuğun ilk ihtiyaçlarını gideren, onunla ilk etkileşime giren bireyler olmakla birlikte, çocuğun kendisini tanımasını sağlayan ve onun gelişen benliğine yön veren bireylerdir. Ebeveyn tutumları ile çocukların benlik algıları arasında güçlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuğun kendini iyi ya da kötü olarak tanımlamasında anne ve babanın önemli rol oynadığı bilinmektedir (Yavuzer, 2005: 134). Çocuğun sosyalleşmesinin sağlıklı olabilmesi için anne babanın çocuğu ile sağlıklı bir iletişim ve etkileşim içinde bulunması gerekmektedir. Çocuğa sosyal deneyim kazanması için çeşitli imkânlar hazırlayan aile, aynı zamanda bu amacına ulaşmak için çocuğun arkadaş gruplarına girmesine, grup etkinliklerine katılmasına, duygularını, düşüncelerini ifade etmesine

imkân sağlanması gereken en önemli merci görevini de üstlenmektedir (Arı ve diğ., 2002: 11).

Çocukların kendilik ya da benlik algılarını ebeveynlerin davranış ve tutumları, kardeşler, akranlar ve öğretmenler gibi çocuğun yakın etkileşim içerisinde bulunduğu sosyal faktörlerin etkili olmaktadır. Çocuğun iletişimde bulunduğu bu sosyal faktörlerle etkileşimi olumlu yönde olduğu durumlarda, çocuğun benlik algısı birbiriyle uyumlu ve kapsayıcı tutum ve davranışlardan olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu unsurlarla ilgili detaylı incelemeye aşağıda yer verilmektedir (Yavuzer, 1998: 135).

En küçük toplumsal birim olarak tanıman aile, içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, onun özelliklerini taşımaktadır. Özel bir içyapısı ve kendine özgü işleyişi olan aile, içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, önyargılarını, kısacası kültürünü yansıtmaktadır (Özben ve Argun, 2002: 18). Bu bakımdan ailenin çocuk ve yaşamı üzerinde etkisi büyüktür. Anne karnında çocukla başlayan etkileşimde, annenin duygusal dünyası, çocuğu isteyip istememesi ve benzeri faktörler karnındaki çocuk üzerinde son derece etkili olmaktadır. Bu evrede annenin mutsuzluğu, kızgınlığı, ruhsal durumu karnındaki çocuk üzerinde etkiye sahiptir. Annenin duyguları vücudundaki hormonlar yolu ile karnındaki çocuğa geçmektedir. Anne, çocuğu daha karnında iken etkilemeye başlamaktadır (Örgün, 2000: 19).

Çocuk doğduktan sonra ise bu etkileşim artarak devam etmektedir. Doğumdan sonra aile çocuğun sosyal olarak uyumlu bir birey olarak yetişmesine yardımcı olmaktadır. Uyumlu ve paylaşımın yüksek olduğu sevgi dolu ailelerde yetişen çocukların, daha sonraki yıllarda karşısındakine saygılı, özgür ve bağımsız bireyler olduğu ifade edilmektedir. Çocuk ilk olarak ailesinden bilgiler edinmektedir. Doğal olarak ailesinin değer yargılarını benimseyip bunları kendine kılavuz yapmaktadır. Bu bakımdan ailenin yaşamın ilk yıllarında çocuğun benlik algısının gelişiminde etkisi büyüktür (Aydın, 2002: 58).

Anne baba ve çocuk arasındaki ilişki temelde anne ve babanın tutum ve davranışlarına bağlıdır. Anne ve babalar çocuklarını yetiştirirken gösterdikleri tutum ve davranışlarıyla çocuğun davranışlarını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bu

tutum ve davranışlarıyla çocukları için bir özdeşim modeli oluşturmaktadırlar (Zöhrap, 2004: 56). Anne ve babanın çocuklarına karşı en yaygın tutum ve davranış biçimleri ise şöyledir:

Aşırı Koruma: Anne babanın çocuğa karşı aşırı korumacı davranması çocuğu ebeveyne bağımlı duruma getirir. Bunun sonucu çocuktaki aşırı bağımlılık kendine güveni olmayan bir kişilik geliştirmesine neden olur. Bu çocuklar yaşam boyu birilerine bağlanma ihtiyacı duyarlar (Yavuzer, 2008: 135).

Hoşgörülü ve Demokratik Olma: Anne ve babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, çocukların bazı kısıtlamalar dışında arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Anne ve babanın normal düzeydeki bu tutumu çocuğun kendine güvenen, yaratıcı ve toplumsal bir birey olmasını sağlar. Aşırı olduğu durumlar ise çocuğu bencil ve sosyal uyumdan uzak bir bireye dönüştürür (Akın, 2002: 31). Çocuklarına karşı demokratik tutuma sahip anne babaların, çocuklarını davranışlarını daha akılcı bir şekilde yönlendirdiği söylenebilir. Bu tutuma sahip anne babalar, çocuklarını ayrı bir kişi olarak kabul edip onlara değer vermekte ve bağımsız bir kişilik geliştirmelerini teşvik etmektedir (Örgün, 2000: 26).

Aşırı Hoşgörü ve Düşkünlük: Anne ve babanın aşırı koruması, çocuğa gereğinden fazla özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu olarak da çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi durumuna gelebilir. Aşırı korunan çocuklar kendi başlarına karar vermekten aciz, sormadan danışmadan bir şey yapamayan, girişim yeteneklerinden yoksun olurlar. El becerilerinin gelişmemiş olması en yaygın görülen durumdur. Bu nedenle beceriksiz sakar ve kendilerine güvensiz olurlar. İsteklerini ağlayarak ifade ederler ya da aşırı inat tepkisi gösterirler (Akın, 2002: 31).

Reddetme: Bir anlamda çocuğun bedensel ve ruhsal gereksinimlerini karşılamayı aksatarak, ona düşmanca duygular beslemek şeklinde tanımlanabilir. Reddedici anne babaların çocukları, yetişkin rolü almada başarısızdırlar ve ergen olarak da toplumun standartlarını reddederler. Sosyal olarak içine kapanık ve kendine dönük olabilirler. Çocuklarına karşı hoşgörüsüz ve cezalandırıcı şekilde davranırlar. Çocuklarına hiçbir kural koymazlar. Çocuk, açıkça ihmal ve reddedildiğini hisseder (Örgün, 2000: 30).

Kabul Etme: Anne babanın kabulü çocuğu sevgi ve sevecenlikle ele alması biçiminde davranışa yansımaktadır. Kabul eden anne baba, çocuğun ilgilerini göz önünde bulundurarak, onun yeteneklerini geliştirecek ortam hazırlamaktadır. Kabul edilen çocuk genellikle sosyalleşmiş, iş birliğine hazır, arkadaş canlısı, duygusal açıdan dengeli ve mutlu bir birey haline gelmektedir (Güner 2010: 35)

Baskı Altında Bulundurma: Anne ve babadan birisinin ya da her ikisinin kendisini toplumsal otoritenin temsilcisi durumunda görür ve çocuğunun davranışlarını biçimlendirmeye, denetlemeye ve değerlendirmeye çalışırlar. Çocuktan bir erdem olarak kabul ettiği mutlak itaati bekler. Her türlü kararı, anne babanın kendisi verir. Katı ve dogmatik düşünce tarzına yatkın olduğundan sözel iletişime olanak tanımaz (Bilal, 1984: 45).

Çocuklara Boyun Eğme: Çocuklarına boyun eğen anne ve babalar, evde onların egemenliğini kabullenen bireylerdir. Bu tür ailelerde, çocuklar anne ve babalarına hükmeder ve onlara çok az saygı göstermektedirler. Bu çocuklar yalnız anne ve babalarıyla yetinmeyip, zamanla ev dışındaki kimselere de egemen olmanın yollarını arayan birer birey haline dönüşmektedirler (Yavuzer, 1998: 144).

Aileyi oluşturan temel öğelerden biri de kardeşlerdir ve kardeşlerinde anne ve baba kadar çocukların benlik algılarını etkileyen bir diğer faktör olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle küçük kardeşin, büyük kardeşi ile olan etkileşiminde küçük olanın büyük kardeşi kendine model olarak aldığı ve onun tavır ve tutumları, değer ve yargılarını kendi benliğini şekillendirmede bir kılavuz olarak kullandığı savunulmaktadır. Büyük kardeşin, küçük kardeş üzerinde oluşturduğu baskı, şiddet kullanımı gibi davranışlarında küçük kardeşin benlik gelişimini olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir. Kardeşler arası ilişkilerde anne babaların davranışlarında özellikle çocuklarını birbiri ile kıyaslamaları davranışlarının çocukların olumsuz benlik algısı geliştirmesine neden olabileceği belirtilmektedir (Soner, 1995: 76).

Wilkinson ve Dollahan'a göre, akran etkileşimi, çocukların doğal ve gerçekçi geri bildirimler elde etmesini sağlamaktadır. Bu davranışlarla çocuklar, bir yandan devamlı davranış değiştirmeye çalışırken diğer yandan da stillerini ve sosyal durumlardaki yeteneklerini de geliştirmektedirler. Çocukların diğer çocukların davranışlarını inceleyerek çok geniş bir davranış tarzına sahip oldukları ve birbirlerini

örnek olarak öğrendikleri bilinmektedir. Çocuklar sosyal etkileşim stratejilerini denerlerken negatiften çok, akranlarının pozitif sosyal davranışlarını da taklit etme eğilimindedirler (Akt., Dinçer, 1995: 19).

Akran etkileşimi için ideal sosyal kurum okullardır. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklar için sosyal ilişkilerin deneyimlenmesine olanak sağlayan okul öncesi kurumları, çocuklara sosyal davranışların kazandırıldığı yerlerdir (Dinçer, 1995: 20). Çocukların akranlarıyla kurdukları ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, okul öncesi kurumlar aile dışında toplu olarak yaşanan ve kendine özgü sosyal normları olan kurumlardır ve çocuk aile dışında ilk kez sosyal normlarla okul öncesi kurumlarda karşılaşmaktadır. Kendine özgü normları olan bu kurumlarda başkalarıyla ilişkilerini yönetmekle karşı karşıya kalan çocuk, özellikle akran ilişkileriyle genel sosyal normlara hazırlanmakta ve bu süreçte sosyal yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda sosyal benliğini geliştirme olanağına sahip olmaktadır.

Bu nedenle anne-baba, kardeş ve akranların yanı sıra okul ve öğretmenlerde çocuğun benlik algısının gelişiminde son derece önemli sosyal yapı taşlarıdır. Özellikle öğretmenlerin çocuklara olan tavır ve tutumları benlik algısının gelişiminde önemli yer tutmaktadır. Öğretmenlerin, okulda çocuklara karşı olumlu ve koşulsuz kabul, içtenlik ve empatik tutum içinde olmaları çocuğun sosyal kabul görmesinde son derece önemlidir (Pişkin, 1996: 65). Okul ortamında kendini ve fikirlerini rahatlıkla açabilen ve paylaşabilen çocuk, diğerlerinin de fikrine saygı duymayı öğrenecek ve kendini, değerli hissedecektir. Öğretmen, çocukların birbirini alay etmeden, aşağılamadan dinlemelerini ve saygı duymalarını model olma ve öğretme ile sağlayabildiği takdirde çocukların kendine ve başkalarına yönelik algılarında daha pozitif düşünceler geliştirerek benlik algılamalarının olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla öğretmenin okul ortamındaki davranış yönetiminde demokratik bir ortam sağlaması, çocuğun olumlu ve sağlıklı benlik algısı geliştirmesine yardımcı olacaktır (Santrock, 1997: 344).

2.2. SALDIRGANLIK

2.2.1. Saldırganlık Kavramı

Saldırganlık genel olarak, diğetine zarar vermek amacıyla bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Buss, saldırganlığı, bireylere zarar veren her türlü eylem biçimi olarak tanımlamıştır. Daha sonra bu tanımın yetersiz olduğu düşünölmüş, bu tanıma “kasti zarar verme” kavramı da dâhil edilmiştir. Bu yüzden, zarar verme kasti taşımayan herhangi bir eylem, büyük acı ve zarara da sebep olsa, saldırganlık olarak tanımlanmamaktadır.

Saldırganlık, araçsal saldırganlık ve düşmanca saldırganlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Araçsal saldırganlık, özel bir amaç için diğelerine zarar verme amacı taşımaktadır. Bu durumda saldırganlık, istenen sonuca ulamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Düşmanca saldırganlık ise, öfke ve nefret duygularıyla birlikte karıdaki kişiye zarar vermek veya yaralamak amacı içermektedir. Düşmanca saldırganlıkta, kalp atı hızının artması, kan basıncının yükselmesi, kaslara kan akışının artması gibi bazı fizyolojik değişiklikler gözlenmektedir. Günlük yaşantımız içerisinde bazı davranışlarımızı açıkça ifade etmekten kaçınılız. Bu açıkça ifade etmekten kaçındığımız davranışlarımızdan birisi de saldırgan davranışlarımızdır. Toplum dostlukları ve arkadaşlıkları özendirip hoşgörü ile karılarken saldırganlığın çoğu biçimini onaylamaz ve yasaklar. Toplumların ayakta kalabilmeleri için insanların saldırgan duygularını kontrol edebilmeleri gerekmektedir. İnsanların baka insanlara vurmalarına, çevreyi yakıp yıkıp, dağıtmalarına ya da istedikleri zaman saldırgan davranışlarda bulunmalarına toplum izin vermez, saldırganlığın böylesi yollardan anlatım bulmasına kısıtlamalar getirir. İnsanların çoğunluğu çoğu zaman kızgın olsalar bile nadiren saldırgan davranışlara başvururlar. Bu nedenle saldırganlık duygularını artıran etmenlerin belirlenmesi “saldırgan davranışın nedeni nedir?” sorusunu bütünüyle yanıtlayamaz. Yalnızca yanıtın bir bölümünü oluşturur. Çünkü saldırganlık duyguları içinde olmadıkça insanlar çok az saldırgan davranışta bulunurlar. Fakat bu da bize insanların saldırganlık duygularını ne zaman davranışa dönüştüreceklere ya da dönüşturmeyecekleri konusunda bir ey söylemez (Erden ve Akman, 1995: 62).

2.2.2. Saldırganlık Türleri

Psikolojide saldırganlık genel olarak üç ana başlıkta incelenmektedir: a) Yıkıcı saldırganlık b) Edilgen saldırganlık c) Atılğanlık

Yıkıcı saldırganlık; istenmeyen davranışların ortaya konulmasıdır. Bu saldırganlık türünde kişi kendine zarar verdiğine inandığı kaynağa zarar verme amacını taşır. Toplum, saldırgan davranışlara izin vermeyeceği için, birey bu davranışını ya bastırma yoluna gider ya da toplumun kabul edeceği bir şekilde ortaya koyar.

Edilgen saldırganlık; karşısındaki kişiyi öfkelenmeden saldırganlık duygusunun tatmin edilmesidir. Karşısındakini somut olarak incitme veya yaralama arzusu ağırdır. Daha çok sözel olarak iğneleme ve alay etme biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Bu saldırganlık türünde bireyler farklı kaygılardan dolayı pasif bir davranış gösterip mücadeleden kaçma eğilimindedir.

Atılğanlık ise; bir başkasını yaralamak ya da incitmek değil, daha çok etkileyici ve açık bir iletişim türünü ifade eder. Başkalarının haklarını ihlal etmeden, kişinin kendi haklarını kabul edilebilir biçimde savunmasıdır. Atılğanlıkta düşünce kabul ettirilmeye çalışılırken, saygı çerçevesi içerisinde yapılmaktadır. Atılğan bireyler yasal hakları çerçevesinde kendilerine haksızlık ve saygısızlık yapılmasına da izin vermemektedir. (Tutkun, Güner, Ağaoğlu, Soslu, 2010).

Diğer taraftan saldırganlığın çok boyutlu bir kavram olması çok farklı saldırganlık sınıflamalarının yapılmasına neden olmuştur. Bunlar özgeci (prosocial) saldırganlık, düşmanca (hostile) saldırganlık ve izin verilmiş (sanctioned) saldırganlıktır. Freedman ve arkadaşlarına göre özgeci saldırganlık, grubun moral (ahlaksal) standartları açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak onaylanmaz. Suikast, cinayet, darp etme ve gangster saldırıları gibi insanları inciten kışkırtılmamış ya da tahrik edilmemiş suç eylemleri açıkça toplumsal kuralları çiğnemektedir ve bu nedenle düşmanca olarak nitelendirilir. Fakat birçok saldırgan davranış, gerçekte toplumsal kuralların zorlamasıyla oluşur ve bu yüzden de özgeci ya da toplumsal olarak nitelenir. Yasaları destekleme ve uygulamaya yönelik eylemler, uygun ana baba disiplini ya da savaş sırasında komutanın emirlerine uyma pekâlâ uygun, hatta gerekli görülmektedir. Son olarak, düşmanca saldırgan davranışla özgeci saldırganlık arasında bir yere düşen ve izin verilmiş saldırganlık adı verilen diğer bir

saldırgan davranışlar sınıfı daha vardır. Bu grup, toplumsal kuralların gerekli kılmadığı, fakat toplumsal kurallar çerçevesi dışına taşmayan saldırgan eylemleri içerir. Örneğin tecavüz etmeye çalışan birisini engellemek için saldıran bir kadının davranışı, toplumun izin verdiği kuralların içinde yer alır (Erden ve Akman, 1995: 82).

Bir başka sınıflama ise uyum sağlayan ve zarar veren saldırganlık şeklindedir. Uyum sağlayan saldırganlık, birey ve toplumun yaşamını sürdürebilmesi, koruyup kollaması amacıyla belli ölçü ve sınırlar içinde gösterilmesi gereken saldırganlık davranışlarıdır. Bunun için verilebilecek en güzel örneklerden biri, düşman saldırısına uğramış bir bireyin ya da ulusun kendini savunmak için savaşmasıdır. Herhangi bir saldırı karşısında düşmana karşılık vermek kendini ve ülkesini korumak için zorunludur. Zarar veren saldırganlıkta ise, doğaya, insanlara, hayvanlara bilerek ve isteyerek kötülük yapmak, yıkıp yok etmek söz konusudur (Köknel, 1996: 22).

Uyum sağlayan saldırganlıkta kendini korumak için saldırganlık gösterilirken, zarar veren saldırganlıkta bilinçli bir eylem söz konusudur. Kişi bilinçli bir şekilde kötülük yapmaktadır. Diğer saldırganlık türlerini incelediğimizde karşımıza doğrudan saldırganlık, dolaylı saldırganlık, ilişkisel saldırganlık ve sosyal saldırganlık çıkmaktadır. Bunlardan doğrudan saldırganlık sözel ve fiziksel olmak üzere iki türdür. Fiziksel saldırganlık fiziksel olarak bireyin kendisine ve/veya başka bir varlığa (canlı-cansız) zarar verme, acı çektirme amacı güden her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır.

- Herhangi bir cisim atmak.
- İtmek, sıkıca tutmak.
- Tokat atmak.
- Tekmelemek, yumruklamak.
- Bir cisim ile vurmak.
- Defalarca vurmak, dövmek.
- Boğazını sıkmak.
- Silah ile tehdit etmek.
- Silah, bıçak kullanmak.

Sözel saldırganlık ise “sözel iletişim yoluyla psikolojik olarak karşıdaki kişiyi incitme ve ona zarar verme amacı güden davranış biçimidir (Kula, 2008: 12).

- Hakaret etmek, küfür etmek.
- Somurtmak veya bir konu üzerinde konuşmayı reddetmek.
- Şiddet doğrultusunda tehdit etmek.
- Bir şeylerle vurmak, tekmelemek.

Dolaylı saldırganlık, saldırganla karşıdaki kişi arasında fiziksel kavga durumu olmaksızın zarar verme teşebbüsünün bulunduğu saldırganlık türüdür. Bir kişinin dedikodusunu yapmak, o kişi hakkında yalan yanlış haberler yaymak, kişinin sırlarını ortaya çıkarmak dolaylı saldırganlığa örnek olarak verilebilir (Filiz, 2009: 23).

İlişkisel saldırganlık, kişilere zarar verme stratejilerinin doğrudan kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Kasten, bilinçli olarak birilerine aldırmamak, arkadaşlıklarını ya da duygusal desteklerini geri çekmek, sevdiğini göstermemek, tehdit etmek, gruptaki birini dışlamak veya onunla konuşmamak bu saldırganlığın örneklerindedir. Kişiyle konuşmamak örneğine bakıldığında ilişkisel saldırganlık sözel saldırganlığın bir biçimidir (Öztürk, 2008: 22). Sözel ya da dolaylı saldırganlığın neden olduğu psikolojik zarar gözle görülebilir çürük ya da kırıklardan öte gerçek yaralar oluşturur. İlişkisel saldırganlığa benzer bir başka saldırganlık türü de sosyal saldırganlıktır. Sosyal saldırganlık genel olarak “bir kişinin itibarını veya sosyal statüsünü zedeleyerek bireyin kişilik ve sosyal durumuna zarar verme amacı taşıyan davranışlar şeklinde nitelenebilir (Öztürk, 2008: 25). İnsanlık tarihinden bu yana var olan saldırganlık davranışının ne olduğu türleri ve bu davranışların kaynağının netliği birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve saldırganlık üzerine birtakım kuramlar geliştirilmiştir. Aşağıda saldırganlık konusunda öne çıkan kuramların açıklamalarına yer verilmektedir.

2.2.3. Saldırganlık Kuramları

İnsanlardaki saldırganlık davranışlarını ele alan çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu kuramlarda saldırganlık içgüdü, engellenme, biyolojik ya da bilişsel çeşitli bakış açıları temelinde açıklanmaktadır. Saldırgan davranışların yapısından ve onun insanlar arasındaki yaygınlığından dolayı, insanların niçin bu şekilde davrandıklarıyla ilgili açıklamalar hemen her zaman saldırganlık

araştırmalarında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu bölümde konuyla ilgili temel kuramlar incelenecektir (Koç, 2011: 33).

2.2.3.1. İçgüdü Kuramları

İçgüdü kuramları, saldırganlık davranışlarını açıklamada önemli bir yere sahiptir. Bunlardan öne çıkan iki kurama aşağıda yer verilmektedir: Sigmund Freud'un psikanalitik kuramı ve Konrad Lorenz'in etolojik yaklaşımı.

Psikanalitik Kuram:

Saldırganlığı içgüdüsel bir davranış olarak açıklayan Psikanalitik bakış açısının en önemli temsilcisi kuşkusuz Freud'dur. Freud içgüdüsel dürtülerin etkisi konusunda ısrar etmiş ve ünlü eseri bütün etkinliklerin nihai sebebinin içgüdüler olduğunu belirtmiştir (Erten ve Ardalı, 2005: 145).

Etiyolojik Kuram:

Saldırganlığı içgüdü olarak gören diğer bir kuramcı ise Lorenz'dir. O, saldırganlık davranışını insan ve hayvan davranışlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak incelemiş, saldırganlığı evrim ilkeleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bir hayvan kendi türünün diğer üyelerine karşı saldırganca davranışlarda bulunur; Lorenz saldırganlık enerjisinin içgüdüsel bir özelliğe sahip olduğunu ve saldırganlığın türler arasında değil türler içinde olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir organizma kendi türündeki bireylere değil, diğer türlerden olanlara daha fazla saldırganca davranır. Bu kurama göre organizmalar türün en güçlü ve en iyi olanlarının yaşamasını ve böylece o türün devamını sağlanmak için saldırıda bulunurlar. Lorenz değişik koşullar altındaki tropik balıkları gözlemlemiş ve bu gözlemlerinde belirli erkek balıkların kendi türünden diğer erkek balıklara saldırdıklarını, diğer türlerdeki balıkları ise görmezlikten geldiklerini, onlara saldırmadıklarını ortaya koymuştur. Fakat eğer biri dışında aynı türdeki bütün erkek balıklar akvaryumdan alınırsa, yalnız kalan balık, daha önce dokunmadığı başka türden balıklara da saldırmaktadır. Bunun yanı sıra kendi türünden bir dişi dışında bütün balıklar akvaryumdan alındığında, sonuça ona da saldıracak ve öldürecektir. Lorenz, saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ifade etmiş ve alişilmiş hedeflerin uzaklaştırılması durumunda bu gereksinimin onları hazır

buldukları herhangi bir hedefe saldırmaya ittiğini gösteren bir kanıt olduğunu dile getirmiştir. (Koç, 2011: 41).

2.2.3.2. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuramcılar, insan ve hayvanlardaki saldırganlık davranışlarını araştırmışlar; saldırganlığa yol açtığını düşündükleri hormonları, genleri ve beyindeki çeşitli bölgeleri incelemişlerdir. Saldırganlık davranışlarını biyolojik temellere dayandıran kuramda yapılan çalışmalar “her türlü sosyal davranışın ve tabii ki şiddetin, prefrontal korteks- amigdala- hipotalamus üçgeninden işlediği düşüncesini işaret etmektedir. Bununla birlikte kuramda çevrenin etkisi de kabul edilir (Savrun, 2000: 10).

Biyolojik yaklaşımda genlerle ilgili ortaya konulan görüşlerden birisi, saldırgan davranışların kadın ve erkeklerin taşıdığı kromozomlarla ilgili olduğudur. Soy ağacının bütün özellikleri genler aracılığıyla aktarılır. Her insanda 23 çift kromozom bulunmaktadır. 22 çift kromozom kadında ve erkekte aynı olmakla birlikte, cinsiyeti belirleyen ve otozom adı verilen kromozomlar kadınlarda XX erkeklerde ise XY şeklindedir. X kadın cinsiyetini, Y ise erkek cinsiyetini temsil etmektedir. “Erkek ya da kadın yumurtalarında türlü nedenlerle ortaya çıkan bozukluklar sonucu erkekte XY kromozomlarına bir Y kromozomu daha eklenirse saldırgan davranışlara, şiddet eylemlerine ve suça yatkın insanlar ortaya çıkar” Bazı erkeklerde fazladan Y kromozomunun bulunması ‘süper erkeklik’ olarak adlandırılmıştır. Bu insanların suça ve saldırganlığa daha fazla yatkın olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bununla ilgili yeterince bilimsel kanıt ortaya konulamamış ve bir varsayımdan öteye gidilememiştir.

Konu, hormonlar açısından ele alındığında ise iç salgı (hormon) bezleriyle saldırganlık arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu görüş ilk defa, 1950’li yıllarda ABD’de ileri sürülmüştür. Daha sonraları, bu ilişkinin endişe, kaygı, korku, kızgınlık, öfke duyguları sonucunda dolaylı olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Yani ifade edilmek istenen şey; iç salgı bezlerinin, söz konusu duygu durumlarına etki ettiği, o duyguların değişmesine, yükselmesine neden olduğu, bunun sonucunda da insanların saldırganlık ve şiddet eylemlerine daha yatkın hale geldikleridir (Köknel, 1996: 31).

Yine yapılan araştırmalara bakıldığında erkeklik hormonunun saldırganlığı etkilediği görüşü karşımıza çıkmaktadır. Hayvan türlerinde ve insanda, erkeklerin dişilere göre daha saldırgan olması bu tespitleri destekler niteliktedir. Bunun ne oranda renildiği tartışmaya açık olmakla birlikte insan ve hayvan yavrularının erkeklerinin, şiddet ögesi bulunan oyunlara daha fazla ilgi göstermeleri dikkat çekicidir (Vatandaş, 2003: 12).

Beyin ve sinir sistemi üzerinde çalışmalar yapan uzmanlara göre saldırganlığın türleri vücutta etkilenen nörolojik devrelere göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmaların birinde, beyin bölgesine elektriksel uyarılar gönderilmiş ve saldırganlığı başlatan ve durduran bölgelerin haritasını oluşturmanın ve böylece saldırganlığı denetleyebilmenin mümkün olabileceği belirtilmiştir (Polat, 2001: 9). Biyolojik kuramda, insanların saldırgan davranışlarının arkasındaki biyolojik faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Kuramda evre etkisi kabul edilmekle birlikte bireyin bilişsel, sosyal ve duyuşsal yn çalışmalarda göz ardı edilmiş, dolayısı ile saldırgan davranışları açıklamada yetersiz kalınmıştır.

2.2.3.3. Dürtü Kuramı

Saldırganlıkla ilgili diğer bir görüş de engellenme- saldırganlık kuramıdır. Engellenme, insanın kişiliğinden kaynağını alan, bilinç ve bilinç dışı evreleri kapsayan bir süreçtir. Göksu'ya göre araştırmacılar engellenmenin kişilerden kaynaklanan en önemli nedenleri olarak kendine güvensizliği ve ne istediğini syleyememeyi göstermektedirler. Kuşkusuz bu durumun nlenmesine yönelik çeşitli metotlar geliştirilmiştir. Bunlardan birisi güvenli girişkenlik eğitimidir (assertiveness training). Buradaki amaç insanların duyu ve düşüncelerini en etkili bir şekilde karşısındakine aktarmayı öğretmektir. İstek ve düşüncelerini karşısındakine açık bir şekilde ifade edemeyen insanlar aciz kalarak hayatın birçok aşamasında başarısız olacaklardır. Eğer insanlar çeşitli dürtü ve isteklerini rahatlıkla ortaya koyabilirlerse gerginlikleri ortadan kalkarak saldırgan davranışlardan uzaklaşacaklardır. Engellenme- Saldırganlık kuramcıları Freud'un psikanalitik yaklaşımından etkilenmişlerdir. Bu kuramda her saldırgan davranışın temelinde mutlaka bir engellenmenin olduğu ileri sürülür; engellenme, saldırganlık için bir uyarıcı rolü üstlenir ve organizmayı saldırgan olmaya hazırlar. Küçük bir ocuk bile, istediği herhangi bir şey engellendiğinde ağlar, çevresini dağıtır, istediğini yapmayanlara vurur, bağırır, şiddet gösterir. Hem gençler

hem de yetişkinler engellendikleri takdirde şiddete başvurma eğilimi gösterirler. Gençler, eğitim ve deneyim eksikliğinden dolayı şiddet dışı yöntemler yerine daha az işlevsel olan şiddet davranışına başvurmayı tercih edebilirler.

Dollard, saldırganlığı bir kişiyi incitme amacıyla ortaya konan tutum veya davranışlar olarak ifade etmektedir. Dollard'a göre engellenme karşısındaki birincil tepki saldırganlıktır ancak saldırganlığın biçiminin belirlenmesinde engellenme tek belirleyici değildir. Saldırganlığın doğrudan düşmanca davranışa dönüşüp dönüşmeyeceği birçok koşula bağlıdır. Açıkça takınılacak düşmanca bir tavrın doğurabileceği sonuçlar göze alınamıyorsa, saldırganlık yön değiştirerek simgesel bir görünüm alabilir. Önceleri kesin bir şekilde her türlü engellenmenin saldırganlığa neden olduğu görüşü ileri sürülmekle birlikte bu görüş zamanla biraz yumuşatılmış, her engellenme ya da zorlamanın saldırganlıkla sonuçlanmayabileceği ifade edilmiştir. Keyfi olarak engellenmek, keyfi olmayan engellere göre daha çok kızgınlığa ve saldırganlığa neden olmaktadır. Eğer engellenme, kötü niyetli olarak algılanmaz, kazara veya zorunluluk sonucu, haklı bir nedene dayalı olarak algılanırsa, insanları o kadar kızdırmaz ve saldırganlık olasılığı da azalmış olur. Bu durumda engellenme sonucu saldırganlık davranışının ortaya çıkıp çıkmayacağını belirleyecek en önemli faktörlerden birisi, engellenmenin bir nedeninin olup olmadığıdır.

Engellenmeyle birlikte birçok sonuç ortaya çıkar ve saldırganlık bunlardan sadece bir tanesidir. Engellenmiş insan her zaman saldırganlığa başvurmaz, bunun yanı sıra engellenmeye yol açan durumu ortadan kaldırmaya yönelik davranışlar, ruhsal bunalım, küskünlük gibi birçok değişik tepkiler de verebilir. Her engellenme saldırganlığa yol açmayacağı gibi her saldırgan davranışın nedeni de engellenme değildir. Engellenmeyi oluşturan etkenin niteliği saldırganlığın ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Engellenme yaratan etken sadece yoğun olduğu zaman saldırganlığa yol açarken, hafif veya orta derecede olduğunda saldırganlığı arttırmayabilir. Ayrıca engellenme, hak edilmiş, zorunlu ve doğal olarak görüldüğünde değil de keyfi veya haksız olarak görüldüğünde saldırganlığı arttırmaktadır. Sonuç olarak engellenme-saldırganlık kuramı, saldırganlığın nedeni olarak engellenmeyi göstermektedir. Ancak bu görüş saldırganlığı tam olarak açıklayamamaktadır. Engellenen her insan saldırganlık göstermemekte, geri çekilip tepki vermeyebilmektedir. Ayrıca burada niyet önemlidir. Engellenmenin kendine zarar vermeye yönelik bir eylem olarak

algılanması gerekmektedir. Eğer engellenme mantıklı bir nedene dayanır ya da kazara olduğu düşünülürse insan öfkelenmez ve saldırganlık olasılığı da azalmış olur.

2.2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı

Saldırganlığın doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı öğrenildiği konusunda çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Freud ve Lorenz gibi kuramcılar saldırganlığın doğuştan geldiğini iddia ederken bazı bilim adamlarına göre saldırganlıkta öğrenmenin önemli bir rolü vardır. Saldırganlıkta öğrenmenin önemini vurgulayan kuramcılardan biri Sosyal Öğrenme Kuramı'nın temsilcisi olan Albert Bandura'dır. Sosyal Öğrenme sürecinde organizma, öğrenmeyi, başkalarını gözlemleyerek gerçekleştirir. Sinir sistemi en gelişmiş organizma olan insan organizması birçok davranışı pekiştirmeden, bir kerede, tüm özellikleri ile öğrenebilmektedir. Örneğin, parmak kaldırarak söz istemek, konuşan karşısında sessiz olmayı yaşama geçirmek bu türden öğrenmelerdir. Sosyal öğrenmede başkalarının davranışlarını, edimlerini gözlemleyerek, izledikten sonra taklit ederek öğrenme gerçekleşir. Sosyal öğrenme kuramı “gözlem yoluyla öğrenme”, “taklit ederek öğrenme”, “toplumsal öğrenme” kuramı olarak da anılır. İnsanlar, her çağda ve yaşta toplumsal öğrenmeyle birlikte yeni davranış kalıpları kazanırlar. Özellikle çocuk ve gençlerde tutum ve davranışlar başkalarının eylemlerini örnek alarak ya da toplumsal öğrenme sonucu oluşmaktadır (Balcıoğlu, 2000: 71).

Bandura model alma yoluyla öğrenmenin altında yatan bilişsel süreçlerden bahsetmektedir. Bilgisayar programına benzer bir şekilde çocuk bilgiyi seçerek işler, genel kural ve ilkeleri uygular, bilgiyi tartarak bir karara varır. Bu bilişsel süreçler dikkat, zihinde tutma, üretme ve güdüsel süreçlerden oluşur. Kişinin modele ve davranışlara dikkat etmesi öğrenmenin gerçekleşmesi için ilk aşamadır. Statüsü, çekiciliği yüksek, becerikli, gözleyene benzeyen modeller her zaman dikkat çekicidir. İkinci aşamada gözlenerek, belleğe aktarılan davranış, bireyin zihninde saklanır ve bellekteki bu örgütlenmeler tekrar edilir. Üretme aşamasında birey yaptığı tekrarlar ile davranışı, model aldığı kişiye benzetmeye çalışır. Dördüncü aşamada ise güdüsel süreçler yoluyla, çocuklar pekiştirilen, istedik sonuçlar verdiğini gördükleri davranışları tekrarlama eğilimi gösterirler.

Sosyal öğrenmenin temelinde, çocuğun çevresinde gözlemlediği davranışları taklit etmesi sosyal öğrenmenin temelinde yatar. Konunun uzmanlarınca, çocukluk dönemlerinde yaşanan veya gözlenen kötü davranışların bireyi etkileyerek ileride

saldırgan eğilimler sergilemesine yol açmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- Yaşanan veya gözlenen şiddet çocuk için bir modele dönüşmektedir.
- Sıklıkla yaşanan veya gözlenen şiddet pekişmekte ve böylelikle çocuktaki saldırganlık eğilimleri yerleşik nitelik kazanmakta; kişilik özelliğine dönüşmektedir.
- Kafa travmalarına bağlı olarak, ileride dürtüsel nitelikli veya saldırgan davranışlara neden olabilecek nöro-anatomik hasarlar gelişebilmektedir.
- Yaşanan olumsuz durumlardan hareketle, çocukta çevrenin tehlikeli olduğuna yönelik bir inanç doğmakta, çevreyi olumsuz algılamaya başlamaktadır.
- Duyguları sözlerle değil, eylemlerle ifade etme alışkanlığı kazanılmaktadır.

Bandura, saldırganlık ve öfkede sosyal modelin çok önemli bir yer tuttuğunu, insan davranışının çevrenin belirleyicisi olduğu kadar, çevrenin de insan davranışının belirleyicisi olduğunu bu duygu ve davranışların çeşitli koşullar tarafından artırıldığını vurgulamıştır. Bunlar; yaşantılar sonucunda direkt maruz kalınan saldırganlık içeren modeller, çevrede strese yol açan kalabalık, gürültü, sıcaklık olarak sıralanabilir. Bu gibi uyaranlar insanda saldırganlık dürtüsünü arttırmaktadır (Karataş, 2008: 279).

Sosyal Öğrenme kuramcıları, öğrenmede çevresel faktörlere vurgu yapmakta, burada da gözlemden ve ödül-cezadan bahsetmektedirler. Toplumdaki saldırganlık davranışının öğrenilmesi açısından sosyalleşme süreci son derece önemlidir. Kişiler hangi davranışların saldırganlık olup olmayacağını, kimlere, hangi durumda saldırıp saldırılmayacağını, vs. hep toplumsallaşma sürecinde öğrenmektedirler. Yani insanların toplumsallaşma sürecinde öğrendikleri hiçbir koşulda saldırgan olmak değil, saldırganlığın uygun yer ve zamanıdır. Sosyal öğrenme kuramında öğrenmeyi sağlayan temel süreçlerden biri taklit, diğeri de pekiştirme. Ödüllendirilen saldırgan davranış tekrarlanırken, cezalandırılan davranıştan uzak durulmaktadır (Göksu, 2007: 80).

Bununla birlikte çocuklar her modeli aynı oranda taklit etmemektedirler. Taklit edecekleri kişilerin güçlü, önemli, başarılı, sevilen veya popüler olmaları onlar için kriterdir. Yine çocuklar en çok vakit geçirdiği kişiler olan ana babalarını,

öğretmenlerini ve özellikle ergenlikle birlikte akranlarını taklit etmektedirler. Bu yüzden de gelecekte çocuğun saldırgan olup olmaması ana babaların onlara nasıl davrandığıyla yakından ilgilidir. Ana babadan ceza gören çocuk, onlar varken istenmeyen davranışları göstermeyecektir ancak onların olmadığı ortamlarda ana babanın davranışlarının aynısını taklit edecek ve saldırganca davranarak başkalarını cezalandıracaktır. “Bu konudaki ilginç bir bulgu, saldırganlığın ebeveyn tarafından çok şiddetli bir şekilde cezalandırıldığı durumlarda çocukların bu davranışı sürdürmeye eğilim göstermeleridir” Öte yandan çocuğu saldırganlığa yönlendirmemek ve olumlu davranışlarını ödüllendirmek, saldırgan davranışları azaltmaktadır.

Yukarıda saldırganlık davranışını açıklamaya çalışan içgüdü, engellenme, sosyal öğrenme kuramlarını ve biyolojik temelli kuramı tek tek ele alıp incelediğimizde her birinin saldırganlık kavramını tek bir açıdan ele aldıklarını gördük. Oysa saldırganlık tek bir nedenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir örüntüye sahiptir.

2.2.4. Saldırganlığın Nedenleri

Yüzyıllardan bu yana insanlar saldırganlık davranışları sergilemektedir ve bilim insanları bu davranışların nedenlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. “İnsan neden saldırganlık gösterir?” sorusunu yanıtlamak oldukça zordur ve insan doğasını bütün olarak ele alıp incelemek gerekir. Hayvanlar için saldırganlığın biyolojik ve davranışsal karşılıklarını bulmak görece kolaydır. Oysa insan organizması fiziksel, biyolojik, psikolojik yapılardan oluşur ve doğası gereği son derece karmaşıktır. Bu nedenle insan organizması için saldırganlığın temellerini açıklamak kolay değildir. Saldırganlık insanın doğasında doğuştan olan bir şey mi, yoksa sonradan içinde bulunan çevrenin etkisiyle ortaya çıkan, öğrenilen bir şey midir? Bu sorulara verilen yanıt genellikle her ikisini de içerir: Kalıtımın etkisi ve çevrenin etkisi.

Bununla birlikte araştırmacıların bir kısmı biyolojik özellikleri ve dürtüleri vurgularken diğerleri geçmiş deneyimlerin ve çevrenin etkisine dikkat çekmektedir. Yukarıda değinilen kuramlar saldırganlığın nedenlerini farklı bakış açıları doğrultusunda açıklamaya çalışmışlardır. Konu, kuramsal bakış açılarından bağımsız ele alındığında saldırganlığın nedenleri konusunda bu kuramların açıklamalarının dışında da saldırganlığı ortaya çıkaran başka birtakım faktörlerden söz edilebilir.

Saldırganlığa neden olan psikolojik faktörlerden birinin engellenme olduğu üzerinde durulmuştur. Engellenmenin yanı sıra doğrudan tahrik edilme, fiziksel kötüye kullanım, küfür, alay edilme de saldırganlığı ortaya çıkaran faktörler arasında yer almaktadır. Hafif sözel dalga geçmeler, iğneleyici, aşağılayıcı söylemler veya bakışlar bireyi kolayca kışkırtabilir ve saldırgan davranmasına neden olabilir (Vatandaş, 2003: 15).

Saldırganlık davranışının altında yatan süreçler incelendiğinde insan davranışlarının gelişmesine temel oluşturan toplumsal faktörler de oldukça dikkat çekicidir. Birey toplum içinde yaşantısını sürdürür ve ilk sosyalleşmesi ailede başlar. Ailede geçirilen yaşantılar ve ailenin özellikleri saldırganlığın ortaya çıkmasında etkili faktörlerdendir. “Saldırganlık üzerine yapılan araştırmalarda ailenin çok önemli bir yer aldığı görülmüştür. Olweus tüm faktörlerden en önemlisinin aile faktörü olduğunu belirtmiştir” (Öztürk, 2008: 27).

Günümüzde geniş aile bağlarının zayıflamasıyla birlikte çocuklar giderek ailelerinden daha bağımsız yaşamaktadırlar. Temel aile yapısı çekirdek (ya da genişlemiş çekirdek) aileye doğru kaymış, komşuluk ilişkileri zayıflamıştır. Babaların çalışmasından dolayı onlarla vakit geçiremeyen çocuklar annelerin de iş hayatına girmesiyle birlikte annelerini görememeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra ana babalar kendilerine uygulanan otoriter, cezaya dayalı eğitimi kendi çocuklarına uygulamaktan kaçınmak için demokratik davranma adına denetimi göz ardı edebilmektedirler. Oysa çocuklar henüz doğru ve yanlış ayırt edecek durumda değildirler ve bu nedenle kendilerine gerekçesi açıklanmış kurallar konmasına ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan boşanmaların artışı, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, ilaç ve alkol eğilimlerindeki artış gibi nedenlerin sonucunda çocuk yeterince toplumsallaşamamaktadır. Ana babalar çocuklarına olumlu model olamadıklarından çocuklar neyin doğru neyin yanlış olduğunu ailelerinden öğrenememektedirler. Dolayısı ile çocuklar olumsuz davranışlar geliştirebilmektedir.

Yine ana babaların çocuklarının davranışlarını gereksiz yere engellemesi, istek ve davranışlarını eleştirilmesi, sık sık ceza uygulamaları ya da tam tersi çocuklarının her isteğine boyun eğmeleri, bundan başka çocuklarını ihmal etmeleri çocuklarda saldırgan davranışlara yol açabilmektedir. Ailede sağlıklı iletişim kurulması, ana babanın mesleği, çalışma durumları, evde yaşanan anlaşmazlıklar, boşanma, işsizlik,

ekonomik sıkıntılar gibi faktörler de saldırganlığın ortaya çıkmasında etkilidir (Şahin, 2011: 21).

Çocuklarda saldırgan davranışların ortaya çıkmasında anne babanın hatalı tutumları ilk sıralarda yer almaktadır. Ana babanın aşırı düşkünlüğü ya da aşırı korumacı tutumu, çocukta içsel kontrolün zayıflığı sonucu onlarda saldırgan davranışlar gözlenmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ilgisiz veya otoriter ana baba tutumu da çocukta saldırgan davranışın ortaya çıkmasında etkilidir. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda, yeterince sosyalleşemeyen ve sevgiden yoksun yaşayan maymunların saldırgan davranışlar sergiledikleri ortaya konulmuştur. Aynı şekilde, anne sevgisinden mahrum kalan maymunların kendi yavrularına da uzak ve kötü davrandıkları; annelerinin saldırgan davranışlarına maruz kalan maymunların çevrelerine aşırı derecede saldırgan tepkiler verdikleri ortaya konulmuştur. Bu durum insanlar için de geçerlidir. Aileler çocuklarına yeterli ilgiyi göstermediğinde, otoriter tavır takındıklarında veya direk şiddet gösterdiklerinde çocuklarda saldırganlığa neden olmaktadır (Vatandaş, 2003: 17).

Saldırganlığı etkileyen faktörler arasında başka çevresel belirleyicilerden de söz edilebilir. Modern yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alan kimyasal ve endüstriyel ürünler saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olabilir. Bu bağlamda hoş olmayan kokular, aşırı sıcaklık, gürültü ve kalabalık ortamlar şiddet ve saldırganlığı açığa çıkaran çevresel faktörler arasında sayılabilir. Örneğin Lombroso hava sıcaklığı ile suç arasındaki ilişkiyi incelemiş; sıcak ülkelerde ve mevsimlerde insanların ilgisiz, uyuşuk; soğuk ülkelerde ve mevsimlerde durgun ve hareketsiz olduklarını; ılıman ülkelerde ve ılık mevsimlerde şiddetin, saldırganlığın, işlenen suçların arttığını belirtmiştir. Bu ülkelerde ayaklanmaların ve ihtilallerin daha sık yaşandığına dikkat çekmiştir (Balcıoğlu, 2000: 72).

Saldırganlık konusunda ele alınması gereken bir başka konu okullardır. Günümüz çocukları, aile ortamından sonra vaktinin büyük bir kısmını okullarda geçirmektedir. Okul bir bütün olarak çocuğun bütün yeteneklerini ve duygularını ifade edebileceği, gelişim basamaklarına uygun, estetik değer kazandıracak bir mekan olarak tanımlanmaktadır. Dolayısı ile okulların, psikososyal ve bedensel gelişimin desteklendiği kurumlar olması beklenir. Bununla birlikte zaman zaman kural dışı davranışların ve saldırganlığın öğrenildiği bir ortam haline de gelebilmektedir. Bu iki

yaklaşım da doğru olup, ikisini birbirinden ayırmak yanlış olacaktır. Yani okul iklimi ve okul koşulları düzenlenerek öğrencilerin okula bağlılıkları ve okul sevgileri artırılabilir; saldırganlıkları azaltılabilir.

2.3. İŞİTME KAVRAMI VE FİZYOLOJİSİ

İşitme, dış ortamda bulunan ses dalgalarının dış kulak ve orta kulak yolu ile iç kulağa aktarılması sonucu oluşan elektriksel potansiyellerin akustik sinir aracılığı ile işitme korteksine taşınması ile sağlanır. İşitmenin olabilmesi için ilk olarak ses dalgalarının korti organına iletilmesi gereklidir. Mekanik bir hadisedir ve sesin bizzat kendi enerjisi ile sağlanır. Bu olay “iletim” olarak tanımlanır. Korti organında ses enerjisi biyokimyasal olaylarla sinir enerjisi haline dönüştürülür. Bu olay ‘dönüşüm’ olarak tanımlanır. İç ve dış titreşim tüylerinde meydana gelen elektrik akımı kendisi ile ilişkili nöral liflerini uyarır. Ses, şiddetine ve frekansına göre kodlanır. Bu olay nöral kodlanma olarak tanımlanır. Gelen sinir iletimleri işitme merkezinde birleştirilir ve çözülür. Bu olay “algı” ya da “birleştirme” adı verilir. Spiral gangliondaki sinir hücrelerinin aksonları n.koklearis adını alarak ponstaki koklear nükleusa gelir. Ventral ve dorsal koklear nükleuslar mevcuttur. Düşük frekanslı sesleri taşıyan uyarı ventral nükleusta, yüksek frekanslı sesleri taşıyan uyarı dorsal nükleusta sonlanır. Liflerin çoğu beyin sapının karşı tarafına geçerek superior olivar komplekse katılırlar. Lifler buradan lateral lemniskus ve inferior kollarına ulaşırlar. Inferior kollarından çıkan lifler medial genikül nükleus aracılığıyla temporal lobdaki Silvyan fissürüne yerleşmiş işitme merkezine gelirler (Akyıldız, 1998: 55).

2.3.1. İşitme Kaybı Türleri

İşitme kayıpları patolojinin yerleştiği yere göre 5'e ayrılır (Akyıldız, 1998: 57);

- İletim tipi işitme kaybı: Aurikula, dış kulak kanalı, timpanik membran ile orta kulak boşluğunu, kemikçikleri veya kaslarını tutan patolojiler sonucunda oluşur. Okul öncesi dönemde en yaygın görülen işitme kaybıdır. İletim tipi işitme kayıplarında saf ses ortalaması genellikle 60 dB'i geçmez. Dolayısıyla, salt iletim tipi ileri derecede işitme kaybı oluşmaz. İletim tipi işitme kayıplarının çoğu edinseldir. Bununla birlikte, kemikçik anomalisi veya dış kulak yolu atrezisi gibi nadir görülen konjenital patolojiler de iletim tipi işitme kayıplarına neden olabilirler.

- Sensörinöral işitme kaybı: Kohlea ve/veya kohlear sinir ve işitme yollarındaki patolojilere bağlı gelişmektedir. Prenatal (genetik kökenli kohlear anomaliler, maternal rubella, toksoplazmozis), perinatal (doğum travması, anoksi, hiperbilirübinemi) ve postnatal patolojiler (ototoksik ilaç kullanımı, febril konvülsiyon, menenjit ve viral enfeksiyonlar) bu tip işitme kayıplarına neden olabilmektedir. Progresif olabildikleri gibi ani işitme kayıpları olarak da karşımıza çıkabilir. Kohlea, orta kulaktan gelen sesi işitme sinirine aynı ses özelliğinde taşıyamamakta, dolayısıyla, işitme kadar algılama da bozulmaktadır
- Miks tip işitme kaybı: İletim ve sensörinöral işitme kaybına neden olan patolojilerin aynı kulakta bir arada bulunmasına miks tip işitme kaybı denilmektedir. Kronik seröz otitis mediada ve kohlear otosklerozda bu tip işitme kaybına rastlanmaktadır.
- Santral tip işitme kaybı: İşitsel sinir sistemini ve özellikle korteks bölümünü tutan patolojilerle birlikte ortaya çıkar. Konuşmayı anlama zorluğudur
- Fonksiyonel (Psikojenik) tip işitme kaybı: Organik kökenli değildir. İstemli veya psikojenik kökenli olabilir. İşitme kaybı veya yakınmayı açıklayacak düzeyde bir patoloji bulunmadığı halde, hastanın kendisinde işitme kaybı olduğuna inandığı durumlardır.

2.3.2. İşitme Kaybı Dereceleri

American Speech and Hearing Association kriterlerine göre işitme kayıplarının şiddetine göre sınıflaması;

- 0-15 desibel: Normal işitme
- 16-40 desibel: Çok hafif derecede işitme kaybı
- 41-55 desibel: Hafif derecede işitme kaybı
- 56-70 desibel: Orta derecede işitme kaybı
- 71-90 desibel: İleri derecede işitme kaybı
- 91 desibel ve üstü: Çok ileri derecede işitme kaybı

2.3.3. İşitme Kaybı Derecelerine Göre Yaşanan Problemler

- Çok hafif derecede işitme kaybı: 1,5 metre mesafeden ve hafif sesle konuşmayı anlamada problem vardır
- Hafif derece işitme kaybı: Karşılıklı konuşmada zorluk yaşarlar, kelime haznesi kısıtlıdır, aynı zamanda konuşma bozukluğu vardır.
- Orta derecede işitme kaybı: Konuşmaları anlayabilmeleri için konuşma sesinin şiddetli olması gereklidir. Dil ve anlama becerisi yetersizdir.
- İleri derecede işitme kaybı: Sadece şiddetli sesleri duyabilirler. Çevre seslerinin tanınmada problem yaşarlar. Konuşma ve dil problemleri vardır. İşitme kaybı bir yaşından önce oluşmuşsa, konuşma ve dil gelişimi görülmez.
- Çok ileri derecede işitme kaybı: Konuşma, dil bozukluğu vardır. Görme ve dokunma kılavuz duyu olarak kullanılır. İşitme kaybı prelingual dönemde oluşmuşsa, dil gelişimi görülmez.

2.3.4. İşitme Engeli – Saldırganlık İlişkisi

2010 yılında Erciyes Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada engelli sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri arasında ki ilişkiyi çeşitli demografik değişkenlerle incelenmiştir. Bu çalışmada sporcuların yaşları ile saldırganlık düzeyleri arasında, pozitif yönde doğrusal bir ilişki bulunurken, sporcuların yaşları ile stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Spor yapmayan grubun yas, stres ve saldırganlık düzeyleri ile spor yaşı, stres ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Spor yapan ve yapmayan işitme engellilerin cinsiyet ile saldırganlık ve stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına rağmen erkek engellilerin kadın engellilere göre daha saldırgan davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada spor yapan işitme engellilerin takım ve bireysel spor yapanların saldırganlık düzeyleri ile stres düzeylerinin ilişkisi bulunamamıştır. Spor yapan ile spor yapmayan engelli grubun saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Spor yapan ile spor yapmayan engelli grubun stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sonuç olarak, işitme engelli bireyler spor yoluyla rehabilite olmaları şiddet, saldırganlık, stres gibi kavramlardan uzaklaşmaları sağlanmalıdır tespiti de bu çalışmanın sonunda yapılmıştır (Kaya, 2010: 14).

Açak (Açak, 2011: 36) tarafından yapılmış doktora çalışmasında yine işitme engelli sporcuların benlik saygıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. İşitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Ancak alt ölçeklerle birlikte düşünüldüğünde bu ilişkinin ölçeğin atılmalık boyutundan kaynaklandığı söylenebilir. İşiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir demektir (Açak, 2011: 36).

2.4. ERGENLİK DÖNEMİ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Ergenlik, çocukluk çağı ile yetişkinlik çağı arasındaki geçiş dönemidir. İnsanlarda meydana gelen "yetişkinliğe ilk adım" dönemi olarak da tanımlanır. Bu dönem bireyin gelişim süreci içerisinde çocukluk döneminin bitişiyle beraber sözü edilen dönemin başlangıcından fizyolojik olarak erişkinliğe ulaşmaya kadar geçen bir gelişim dönemidir. Ergenlik dönemi, Unesco'nun sözü edilen tanımlamasında 15-25 yaşları arasında gösterilirken, BM'nin tanımında ise 12-25 yaşları arasında değerlendirilmiştir. (Koç, 2004: 233)

Bu dönemde doğrudan fizyolojik değişimler yaşanır. Kızlarda regl hali ve göğüslerin büyümesi; erkeklerde ise yüzde kılların çıkması ve sesin kalınlaşması bu dönemin en somut değişimlerinden bazılarıdır. Bu dönemde beyin, nöroendokrin sistem ve hormon konsantrasyonlarında değişim, fiziksel büyüme ile üreme sisteminde farklılaşma gibi çok çeşitli değişiklikler meydana gelir. Bu büyüme ve olgunlaşma dönemine "adolesan dönem" de denilmektedir. (Göktay, Karademirci, Ongel, 2012: 33)

Çocuklukla erişkinlik dönemleri arasında kalan ergenlik, hızlı büyüme ve gelişme ile belirginleşen çok önemli bir gelişim dönemidir. Ergenlik çağındaki kız çocuklarda; boy uzar, kilo artar, göğüsler belirginleşir, ağırlıklı olarak cinsel bölgelerde ve koltuk altlarında olmak üzere vücudun diğer bölgelerinde kıllanma olur. Ergenlik dönemindeki erkek çocuklarda ise; boy uzar, kilo artar, kas gücü gelişir. Ağırlıklı olarak cinsel bölgede ve koltuk altlarında olmak üzere bedenin diğer bölgelerinde kıllanma olur, gırtlak gelişir, ses çatallaşır, çatlar ve kalınlaşır, omuzlar gelişir, sakal ve bıyıklar çıkmaya başlar. (Özbay ve Öztürk, 1992: 64)

2.4.1 Ergenlikte Gelişim

2.4.1.1 Bilişsel Gelişim

Jean Piaget ergenlik dönemindeki bilişsel gelişim hakkında en kapsamlı bilgileri veren kuramcıdır. Piaget'e göre zihinsel yapılar ve zekâ yaşa bağlı olarak gelişir ve bu olgunlaşma doğumdan başlayıp, ergenlik sonlarına kadar devam eder. Zihinsel gelişim kaynağını beynimizde mevcut olan bazı biyolojik yapı ve işlevlerden alır. Çocuğun somut düşüncesi ise ergenlik döneminde değişir ve soyut düşünce gelişir. Soyut düşünce, olayların nedenlerini araştırmaya yönelik düşünce biçimidir. Bu tür düşünce biçiminde varsayımlara dayalı olasılıklar, mantık yolu ile analiz edilir ve eyleme geçmeden önce çıkarımlar yapılır. Problemler çözülürken deneme yanılma yerine sistematik bir yaklaşım uygulanır. (Gander & Gardiner, 1993: 137)

2.4.1.2 Fiziksel Gelişim

Bu dönem bedensel değişikliklerin yaşandığı dönemdir. Çocukluk döneminde yavaşlayan bedensel büyüme ve gelişme, bu dönem ile tekrardan hızlanır. İskelet yapılarında hızlı gelişmeler meydana gelir. Çocuk hastalıkları artık geride kalmış, yetişkin hastalıklarına da çok uzaktırlar. Ancak ergenlik dönemindeki çocukların sivilce sorunları onlar için çok büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Ergenlik dönemine giren bireylerin vücut metabolizması aileden aldığı kalıtsal genetik özellikler ve yaşadığı çevreye bağlıdır. Kız çocuklarında 10-12 yaşları arasında başlayan büyüme ile her yıl kızların çoğu 5-10 cm arası büyür. Erkek çocuklarına göre daha uzundurlar. Erkek çocukları ise 10-16 yaşları arasında girdiği bu evrede yılda yaklaşık 8-12 cm arası büyür. (Yörükoğlu, 2007: 18)

Kız çocukları ile ruhsal açıdan hemen hemen aynı belirtiler gösterse de fiziksel açıdan tamamen farklı olmaktadır. Kız çocukları fiziksel ergenlik belirtisi olarak ilk başta dümdüz olan göğüslerinde irileşme görülür. Büyüme sırasında göğüsler acıma ve kaşınma görülmektedir. Bu ergenliğin ilk belirtileri arasında olmaktadır. Erkek çocuklarının fiziksel özelliklerinde daha farklı değişiklikler olacaktır. 12 yaşlarına geldiğinde testislerinde gözle görülür bir belirti görülecektir. Testislerde olan büyüme ergenliğin ilk habercisi olmaktadır. Birkaç yıl içerisinde penis bölgesinde koyu renkli kıllanma görülecektir. Peniste büyüme de görülmektedir. (Çağdaş, Seçer, 2002: 31)

2.4.1.3. Sosyal Gelişim

Sosyal gelişim kişinin yaşadığı toplum tarafından kabul edilebilir bir biçimde davranmayı öğrenme biçimidir. Ergen toplumda saygınlık kazanmaya ve statü sahibi olmaya ihtiyaç duyar. Toplumsal uyum büyük ölçüde bu ihtiyacın karşılanmasına bağlıdır. Ergenlik yılları bir anlamda toplumsal gelişim ve uyum yıllarıdır. Ergenlik döneminde insan, sadece yaşının ilerlemesiyle ya da boyunun uzaması ile olgunlaşmaz. Olgunluk, bazı belirli kişilerarası deneyimler ve eğitsel sonuçlar ya da başarılar yoluyla da gelişmektedir. Ergenlikte sosyal gelişimin temel taşı olarak nitelendirilen gelişimsel görevler, olgunlaşmanın en temel şartıdır. (Çağdaş, Seçer, 2002: 34)

Çocukluk döneminde başlayan sosyal gelişme, ergenlik döneminde ailenin sınırlarını aşarak arkadaş gruplarında hızla devam eder. Ebeveynlerle paylaşımları azalır. Gizlilik artar. Bağımsız olmak, gönlünce hareket etmek ister. Bu çerçevede ergenlerin sosyalleşmesinde arkadaş ilişkileri de önemli bir etkiye sahiptir. Ergenin akranları ile birlikte olması insan ilişkileri ile ilgili deneyim edinmesini sağlar. Bu dönemde ergen, arkadaş çevresinin değerlerini ve dünya görüşünü çok önemser. Bun sürecin bir diğer özelliği de ergenin bağımsızlaşma isteğidir. Çocukluğunda anne-babasına bağımlı olan ergen, artık bu bağımlılıktan çıkmakta ve bağımsız bir birey olmaya yönelmektedir. (Kulaksızoğlu, 2012: 39)

2.4.1.4. Duygusal Gelişim

Ergenlik döneminde, yeni ruhsal tepkiler ve davranışlar belirmeye başlar. Mesela; uyumlu çocuk gider, yerine oldukça tedirgin ve çabuk tepki gösteren bir ergen gelir. Bu dönem kimi ergenler için dengesiz ve düzensiz bir evredir. Yalnızlıktan duyulan hazzın yanı sıra bir gruba katılma özlemi, yetişkini hor görme ama ona dayanma; endişe ve umutsuzluğa karşın geleceğe coşkuyla yöneliş bu çelişkilerin en belirginleridir.

Bu evrede ergenlerde sinirlilik, öfke, bağırma, her şeye karşı gelme gibi özellikler de belirebilir. Değişen yaşla çevresel koşulların ve uyaranların değişmesi ile hoşlanma ve hoşlanmama duyguları ile duygularını ifade biçimleri de değişir. Ergenlikte genel olarak kızların erkeklerden daha önce duygusal olgunluğa ulaştıkları söylenebilir. Aynı yaştaki iki farklı cinsiyetteki ergenin kız olanı erkeğe göre muhtemelen daha heyecan dengesine sahip ve duygularını kontrol etme bakımından daha olgundur. (Dinçel, 2006: 43)

3. BÖLÜM

İŞİTME ENGELLİ ERGENLERİN BENLİK ALGILARI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada işitme engelli ergenlerin benlik algısı ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma; işitme engelli ergenlerin depresyon, agresyon, benlik algısı ile saldırganlık düzeylerinin ölçülmesi ve aralarındaki ilişkiye dair tarama modeline göre hazırlanmış nicel bir çalışmadır.

3.2. Evren ve Örneklem

İstanbul İl Merkezi Fatih ilçesinde yer alan eğitim kurumları ve özel rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan ergenlik dönemindeki işitme engelli birey (230 birey) bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veriler, ilgili izinler alındıktan sonra, araştırmacı tarafından ölçekler katılımcılara uygulanarak toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu kısımda araştırmada kullanılan veri toplama araçları açıklanmaktadır.

3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Katılımcıların sosyodemografik bilgilerinin elde edilebilmesi için Kişisel Bilgi Formu (KBF)(EK:1)kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan bu formda, katılımcılara araştırmanın amacı ve ölçeklerin içeriği hakkında bilgi verildi. Kişisel Bilgi Formu; çocukların cinsiyeti, eğitim durumu, yaşı, anne-babaların eğitimi, ailelerinin aylık geliri, işitme ve iletişimle ilgili soruları içermektedir.

3.3.2. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği

“Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği” (EK:2) 1992 yılında Buss&Perry tarafından geliştirilmiştir. 2012 yılında Madran tarafından Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek 29 maddeden oluşmaktadır. (Madran, 2012: 1-2)

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği; “Hiç benim özelliğim değil”, “Çok az”, “Biraz”, “Çok”, “Tamamen benim özelliğim” kriterleri çerçevesinde 5 aralıklı likert türü bir ölçektir. Ölçek; fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere saldırganlığın dört farklı boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır.

3.3.3. Ergenler İçin Benlik Algısı Profili

Çalışmada Halter tarafından geliştirilen ve 2001 yılında Şekercioğlu tarafından Türkçe uyarlaması ile geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olan “Ergenler İçin Benlik Algısı Profili” (EK:3) kullanılmıştır. Ölçek 80 sorudan oluşmakta olup sorular “Evet, “Hayır” şeklinde cevaplanarak değerlendirilmiştir.

Verilerin istatistiksel analizleri ise SPSS paket programında uygun testler kullanılarak yapıldı. Çalışmada, elde edilen verilerin analizinde; frekans ve yüzde dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra normallik sınaması Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir.

3.4. Analiz Yöntemi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package For Social Sciences- Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı) kullanılarak değerlendirildi. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında korelasyon analizi, regresyon analizi, t test, F testi, normallik analizi uygulandı. Veriler, yine SPSS Paket Programı kullanılarak analiz edildi.

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. DEMOGRAFİK BULGULAR

4.1.1. Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tablolarda araştırmaya katılan işitme engelli ergenlerin nominal ölçekli sosyodemografik özelliklerine göre frekans ve yüzdelik dağılımları yer almaktadır. Oransal ölçekli değişkenler içinse betimsel istatistiklerden ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler hesaplanmıştır.

Tablo 2. 1 Cinsiyete Göre Dağılım

	N	Yüzde
Kadın	92	41,6
Erkek	129	58,4
Toplam	221	100,0
Cevaplamayan	9	
Toplam	230	

Tablo 2.1'e göre katılımcıların % 58,4'ü erkek (129), % 41,6'sı kadındır (92). Erkek ve kadın oranının hemen hemen eşit olması araştırmanın iki grubu da temsil etmesi açısından son derece önemlidir.

Bazı katılımcılar ilgili soruları boş bırakmıştır. Ancak sayıları az olduğu için analizlerde herhangi bir problem teşkil etmemiştir.

Tablo 2. 2 Eğitim Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
İlk/ortaöğretime devam edenler	20	9,9
Özel eğitim ve rehabilitasyona devam edenler	28	13,8
İşitme engelliler okuluna devam edenler	58	28,6
İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitime devam edenler	48	23,6
Sadece evde özel eğitime devam edenler	38	18,7
Diğer	11	5,4
Toplam	203	100,0
Cevaplamayan	27	
Toplam	230	

Buna göre katılımcıların büyük kısmı %28,6 (58) oranı ile işitme engelliler okulunda eğitim görmektedir. Bunu sırasıyla %23,6 (48) ile ilk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim, %18,7 (38) ile sadece evde özel eğitim, %13,8 (28) ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, %9,9 (20) ile ilk/ortaöğretim izlemektedir.

Tablo 2. 3 Okul Öncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
Aldım	92	42,0
Almadım	127	58,0
Toplam	219	100,0
Cevaplamayan	11	
Toplam	230	

Tablo 2.3'e göre işitme engelli ergenlerin büyük kısmı %58 (127) oranı ile okul öncesi eğitim almadan öğrenimine başlamıştır. %42'lik (92) oran ise öğrenimine okul öncesi eğitim alarak başlayanlara aittir.

Tablo 2. 4 Akademik Başarı Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
Kötü	34	15,6
Biraz iyi	61	28,0
Orta	66	30,3
Oldukça iyi	41	18,8
Çok iyi	16	7,3
Toplam	218	100,0
Cevaplamayan	12	
Toplam	230	

İşitme engelli ergenlerin akademik başarı durumuna Tablo 4'e göre incelendiğinde orta düzey başarı %30,3'lük (66) oranla en fazla görülmektedir. Bunu % 28,0 (61) ile biraz iyi, % 18,8 (41) ile oldukça iyi öğrenciler takip etmektedir. Akademik başarısı kötü olan öğrenciler grubun %15,6'sıdır (34).

Tablo 2. 5 Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılım

	N	Yüzde
1500 TL ve altı	65	33,0
1501-2000 TL	64	32,5
2001-3000 TL	51	25,9
3001-4000 TL	7	3,6
4001 TL ve üstü	10	5,1
Toplam	197	100,0
Cevaplamayan	33	
Toplam	230	

Tablo 5'ten gelir düzeylerine göre dağılım incelendiğinde işitme engelli ergen ailelerinin %33'lük (65) oranı ile 1500 TL ve altı gelir düzeyine sahiptir. Bunu %32,5 (64) ile 1501- 2000 TL, %25,9 (51) ile 2001-3000 TL gelir düzeyi izlemektedir. Ailelerin %8,7'si (17) ise 3001 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Tablo 2. 6 Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
Evliler, birlikte oturuyorlar	197	88,7
Evliler, ayrı yaşıyorlar	9	4,1
Boşandılar	11	5,0
Diğer	5	2,3
Toplam	222	100,0
Cevaplamayan	8	
Toplam	230	

İşitme engelli ergen ailelerin birliktelik durumu Tablo 6 incelendiğinde % 88,7 (197) oranı ile anne babaların büyük kısmı evli olup birlikte yaşamaktadırlar. Boşanmış anne babalar ise % 5 (11) ile küçük bir dilimi kapsamaktadırlar.

Tablo 2. 7 Ailenin Çocuk Sayısına Göre Dağılım

Çocuk Sayısı	N	Yüzde
1	22	9,9
2	57	25,7
3	57	25,7
4	45	20,3
5 ve daha fazlası	41	18,5
Toplam	222	100,0
Cevaplamayan	8	
Toplam	230	

Tablo 2. 7'ye göre, işitme engelli ergenlerin kendisiyle birlikte 2 ve 3 çocuğa sahip olan ailelerin oranı % 51,4 (114) ile en büyüktür. Tek çocuklu ailelerin oranı ise % 9,9'dur (22). Ailelerin % 25,7'si (57) 2 çocuğa, ailelerin % 25,7'si (57) 3 çocuğa sahiptir.

Tablo 2. 8 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
Okuryazar değil	67	30,0
İlkokul	103	46,2
Ortaokul	24	10,8
Lise	26	11,7
Üniversite	3	1,3
Toplam	223	100,0
Cevaplamayan	7	
Toplam	230	

Tablo 2. 8'e göre işitme engelli ergenlerin annelerinin büyük kısmı % 46,2'lik (103) oran ile ilkokul mezunudur. Bunu % 30,0 (67) ile okuryazar olmayan anneler takip etmektedir. Ortaokul ve lise mezunu olan annelerin oranı ise % 22,5'tir (50). Üniversite mezunu anneler ise % 1,3 (3) oranına sahiptir.

Tablo 2. 9 Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

	N	Yüzde
Okuryazar değil	11	4,9
İlkokul	118	52,9
Ortaokul	43	19,3
Lise	40	17,9
Üniversite	9	4,0
Lisansüstü	2	0,9
Toplam	223	100,0
Cevaplamayan	7	
Toplam	230	

Tablo 2.9'a göre, işitme engelli ergenlerin babalarının büyük kısmı % 52,9'luk (118) oran ile ilkokul mezunudur. Bunu % 19,3 (43) ile ortaokul mezunu babalar takip etmektedir. Üniversite ve lisansüstü mezunu babalar ise grubun %4,9'unu (11) oluşturmaktadır.

Tablo 2. 10 Yaşamdaki Sorunlarda En Çok Yardım Alınan Kişiye Göre Dağılım

	N	Yüzde
Annemden	145	69,4
Babamdan	24	11,5
Kardeş(ler)imden	12	5,7
Arkadaşlarımdan	17	8,1
Öğretmenlerimden	2	1,0
Diğer	9	4,3
Toplam	209	100,0
Cevaplamayan	21	
Toplam	230	

Tablo 2.10'a göre, işitme engelli ergenlerin %69,4'lük (145) kısmı yaşamlarında sorunlarla karşılaştığında annelerinden yardım almaktadır. Bunu %11,5 (24) ile babadan, %8,1 (17) ile arkadaşlarından, %5,7 (12) ile kardeşlerinden yardım alan ergenler izlemektedir. %1'lik (2) grup ise öğretmenlerinden yardım aldığını ifade etmiştir.

Tablo 2. 11 İşitme Kaybına Göre Dağılım

	N	Yüzde
Doğuştan	185	86,4
Doğum sonrası	29	13,6
Toplam	214	100,0
Cevaplamayan	16	
Toplam	230	

Tablo 2.11'e göre, işitme engelli ergenlerin %86.4'ü (185) doğuştan işitme kaybına sahiptir. % 13,6 (29) oranı ise doğum sonrası işitme kaybına uğrayan ergenlere aittir.

Tablo 2. 12 İşitme Kaybının Türüne Göre Dağılım

	N	Yüzde
İletim tipi	102	57,0
Sensorinöral	45	25,1
Mikst	32	17,9
Toplam	179	100,0
Cevaplamayan	51	
Toplam	230	

Tablo 2.12'ye göre, işitme engelli ergenlerin yarısından fazlasının (%57) (102) işitme kaybı türü iletim tipi şeklindedir. Bunu takip eden sensorinöral tür ise grubun %25,1'inde (45) görülmektedir. En düşük oran ise %17,9 (32) ile mikst türüne aittir.

Tablo 2. 13 İşitme Kaybının Derecesine Göre Dağılım

	N	Yüzde
Çok hafif	4	1,9
Hafif	21	10,0
Orta	58	27,5
İleri	110	52,1
Şiddetli	18	8,5
Toplam	211	100,0
Cevaplamayan	19	
Toplam	230	

Tablo 2.13'e göre, işitme engelli ergenlerin işitme kaybı derecesi %52,1 (110) ile ileri dereceye aittir. Şiddetli kayıp %8,5'i (18) kapsarken çok hafif olan işitme kaybı derecesi %1,9'luk (4) bölümü oluşturmaktadır. İşitme engelli ergenlerin %10'u (21) hafif derece işitme kaybına sahiptirler.

Tablo 2. 14 Kullanılan İşitme Cihazı Türüne Göre Dağılım

	N	Yüzde
Koklearimplant	64	30,3
Kulak arkası	104	49,3
Diğer	8	3,8
Kullanmıyorum	35	16,6
Toplam	211	100,0
Cevaplamayan	19	
Toplam	230	

Tablo 2.14'e göre, işitme engelli ergenlerin yarısına yakını (%49,3) (104) işitme cihazı türü olarak kulak arkası cihaz kullanmaktadır. Katılımcıların %30,3'lük (64) grup koklearimplant cihazı kullanırken, cihaz kullanmayanların oranı %16,6'dır (35). Diğer tür cihaz kullananların oranı ise %3,8'dir (8).

Tablo 2. 15 İletişim Kurma Biçimine Göre Dağılım

	N	Yüzde
Konuşarak	132	60,6
İşaretle	69	31,7
Dudak okuyarak	2	0,9
Hepsi	15	6,9
Toplam	218	100,0
Cevaplamayan	12	
Toplam	230	

Tablo 2.15'e göre, işitme engelli ergenlerin %60,6'sının (132) iletişim kurma biçimi konuşarak iletişimdir. Katılımcıların %31,7'si (69) işaretle iletişim kurarken, %0,9'u (2) dudak okuyarak iletişim kurmaktadır. Hepsini birden kullanabilenlere ait oran ise %6,9'dur (15).

4.1.2. Nicel Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Tablo 2. 16 Nicel Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

	Yaş	İşitme Cihazı Kullanım Süresi (Yıl)	Özel Eğitim Süresi (Yıl)
Ortalama	13,7	7,8	6,4
Standart Sapma	3,3	3,1	3,2
Minimum	9	0,2	0,2
Maksimum	18	16	15

Tablo 2.16’da araştırmaya katılan işitme engelli ergenlere ait nicel değişkenlerin temel istatistikleri yer almaktadır. Bu tabloda katılımcıların ortalama yaşı 14 (13,7), standart sapması 3,3’tür. Buna göre yaşlardaki değişkenliğin çok fazla olmadığı grup yaş dağılımı açısından homojen bir dağılımın olduğunu söylemek mümkündür.

İşitme cihazı kullanım süresi bakımından değerlendirildiğinde ise işitme kullanım süresinin yaklaşık olarak 8 (7,8) yıl olduğu, standart sapmanın ise 3,1 olduğu görülmektedir.

Burada da değişkenliğin yüksek olduğu en kısa sürenin 0,2 yıl (yaklaşık 2,5 ay) ve en uzun sürenin 16 yıl olmasından anlaşılmaktadır.

Özel eğitim süresi ortalama 6,4 yıl olup bu değer göreceli olarak yüksek bir standart sapmaya sahiptir. Ergenlerin aldığı özel eğitim süresi oldukça fazla değişkenlik göstermektedir ki en kısa süre 0,2 yıl (yaklaşık 2,5 ay), en uzun süre 15 yıldır.

4.1.3. İşitme Engelliler İçin Benlik Kavramı Ve Agresyon Ölçeklerine İlişkin Temel İstatistikler

Tablo 2. 17 Benlik Kavramı Ölçeğine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Benlik Kavramı
Ortalama	43,9
Standart Sapma	7,6
Minimum	18
Maksimum	70

Tablo 2.17’de Benlik Kavramı Ölçeğine ilişkin temel istatistikler yer almaktadır. İşitme engelli ergenlerin ölçekten aldıkları ortalama toplam puan 43,9’dur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 80 olduğundan, bulunan ortalama benlik algısının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Standart sapma 7,6 olup ortalamaya göre oldukça düşüktür. Dolayısıyla ortalamanın temsil gücünün yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak ergenlerin aldığı en düşük puan 18, en yüksek puan 70’tir.

Tablo 2. 18 Buss-Perry ölçeği alt boyutlarına ilişkin temel istatistikler

	Fiziksel Agresyon	Sözel Agresyon	Öfke	Düşmanlık
Ortalama	19,4	11,9	16,4	19,9
Standart Sapma	6,8	4,3	4,9	7,7
Minimum	5	2	5	2
Maksimum	45	25	34	74

Tablo 2.18’de işitme engelli ergenlerin fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık boyutlarına ait ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Toplam 29 madde ve 4 alt boyuttan oluşan Buss Perry ölçeğinde değerlendirme 1 ile 5 arasındadır. “1: Hiç benim özelliğim değil, 2: Çok az, 3: Biraz, 4: Çok, 5: Tamamen benim özelliğim” biçiminde değerlendirilmiştir. Ortalama puanlara bakıldığında en yüksek değer 19,9 ile düşmanlık boyutuna aittir. Bunu 19,4 ile fiziksel agresyon, 16,4 ile öfke, 11,9 ile sözel agresyon izlemektedir. Standart sapmalar genel olarak düşük olduğundan bu ölçekte de ortalamaların temsil gücü yüksektir.

5. BÖLÜM

TARTIŞMA

5.1. İşitme Engelli Ergenlerde Sosyodemografik Özelliklerle Benlik Kavramı Ve Agresyon Karşılaştırılması

İşitme engelli ergenlerin temel özelliklerini temsil eden değişkenleri benlik kavramı ve agresyon ölçeği alt boyutları ile karşılaştırılmıştır. Bu değişkenler: Cinsiyet, eğitim, özel eğitime devam etme süresi, okul öncesi eğitim alıp almama durumu, akademik başarı durumu, ailenin aylık geliri, anne-baba birliktelik durumu, çocuk sayısı, anne baba öğrenim durumu, yardım alınan kişi, işitme kaybının nedeni, türü, derecesi, kullanılan işitme cihazı türü, işitme cihazı kullanım süresi, iletişim kurma biçimidir. Sözkonusu karşılaştırmalarda kullanılacak uygun istatistik yöntemi belirlemek için benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve saldırganlık boyutunda yer alan verilerin dağılımının normal olup olmadığı Kolmogorov– Smirnov testi ile araştırılmış ve dağılımların normal olduğu görülmüştür. Böylelikle iki bağımsız grup arasında nicel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Bağımsız Örnek t testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında nicel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır. Araştırmanın nicel değişkenleri arasında ilişkileri saptamak amacıyla da Korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güvenle, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2. 19 Cinsiyete Göre Karşılaştırma

	Cinsiyet	Ortalama	Standart sapma	t	P
Benlik kavramı	Kadın	43,9231	8,67209	-0,043	0,966
	Erkek	43,9685	6,92240		
Fiziksel agresyon	Kadın	18,4176	7,38778	-2,025	0,044*
	Erkek	20,2984	6,20121		
Sözel agresyon	Kadın	11,6889	4,53115	-0,485	0,628
	Erkek	11,9758	4,07543		
Öfke	Kadın	16,0333	5,50883	-1,027	0,306
	Erkek	16,7419	4,56546		

Düşmanlık	Kadın	20,2444	9,09786	0,504	0,615
	Erkek	19,7097	6,42881		

Tablo 2.19’da benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık durumlarına ilişkin cinsiyete göre karşılaştırma, bağımsız örnek t testi ile yapılmıştır. Kadın ve erkek ortalamaları birbirine çok yakındır. Fiziksel agresyon dışında, t değerine karşılık gelen tüm p değerleri 0.05’ten büyük olduğundan Kadın ve erkeklerin ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Fiziksel agresyon ölçeğinden alınan ortalama puanlar karşılaştırıldığında erkeklerde bu eğilimin Kadınlara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir ($P=0,044<0,05$).

Tablo 2. 20 Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	İlk/ortaöğretim	42,2000	7,98419	1,047	0,391
	Özel eğitim ve rehabilitasyon	43,1429	7,63867		
	İşitme engelliler okulu	43,4828	7,58864		
	İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim	45,3542	8,68721		
	Sadece evde özel eğitim	45,4211	7,05818		
	Diğer	42,0000	4,31277		
	Toplam	44,0345	7,69298		
Fiziksel agresyon	İlk/ortaöğretim	19,9500	6,43571	0,208	0,959
	Özel eğitim ve rehabilitasyon	18,7143	5,32539		
	İşitme engelliler okulu	19,5714	6,04185		
	İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim	19,7234	8,32676		
	Sadece evde özel eğitim	20,4211	7,10779		
	Diğer	19,6364	7,37933		
	Toplam	19,6900	6,80407		
Sözel agresyon	İlk/ortaöğretim	12,1500	3,67459	0,254	0,938

	Özel eğitim ve rehabilitasyon	11,7857	2,74006		
	İşitme engelliler okulu	11,5000	4,29799		
	İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim	11,9574	4,73634		
	Sadece evde özel eğitim	12,5000	5,03904		
	Diğer	11,8182	5,36317		
	Toplam	11,9200	4,34604		
Öfke	İlk/ortaöğretim	17,4500	4,00625	0,275	0,927
	Özel eğitim ve rehabilitasyon	17,0000	3,86820		
	İşitme engelliler okulu	16,4286	4,65093		
	İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim	16,2553	5,63941		
	Sadece evde özel eğitim	16,0526	6,44707		
	Diğer	16,7273	4,75586		
	Toplam	16,5150	5,09308		
Düşmanlık	İlk/ortaöğretim	19,2000	5,49258	0,615	0,689
	Özel eğitim ve rehabilitasyon	20,5357	5,92848		
	İşitme engelliler okulu	20,3214	6,74229		
	İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim	18,4681	6,90259		
	Sadece evde özel eğitim	21,0000	11,65727		
	Diğer	18,9091	5,97419		
	Toplam	19,8550	7,69481		

Tablo 2.20’de eğitim durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 21 Özel eğitime devam etme süresine ilişkin karşılaştırma

		Benlik kavramı	Fiziksel agresyon	Sözel agresyon	Öfke	Düşmanlık
Özel eğitime devam süresi	Korelasyon	0,033	0,002	-0,009	0,082	0,145
	P	0,698	0,977	0,912	0,334	0,084

Tablo 2.21’de özel eğitim süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında ilişki olup olmadığını gösteren Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Korelasyon katsayılarına karşılık gelen p değerleri 0,05’ten büyük olduğundan özel eğitim süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Tablo 2. 22 Okul öncesi eğitim alıp almama durumuna göre karşılaştırma

	Okul öncesi eğitim alma durumu	Ortalama	Standart sapma	t	P
Benlik kavramı	Aldım	43,2174	7,18641	-1,152	0,251
	Almadım	44,4331	8,06776		
Fiziksel agresyon	Aldım	18,6813	6,06974	-1,847	0,066
	Almadım	20,3710	7,00693		
Sözel agresyon	Aldım	11,4725	3,89684	-1,240	0,216
	Almadım	12,2097	4,58395		
Öfke	Aldım	16,2527	4,32716	-0,453	0,651
	Almadım	16,5645	5,41489		
Düşmanlık	Aldım	19,2857	6,51031	-1,092	0,276
	Almadım	20,4355	8,35127		

Tablo 2.22’de benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık, okul öncesi eğitim alıp almama durumuna bağımsız örnek t testi ile karşılaştırılmıştır. Tüm p değerleri 0.05’ten büyük olduğundan okul öncesi eğitim alan ve almayanların ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 23 Akademik başarıya göre karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	Kötü	43,6471	7,00166	1,737	0,143
	Biraz iyi	44,8197	8,63618		
	Orta	43,9091	7,41044		
	Oldukça iyi	41,6341	6,51827		
	Çok iyi	46,8125	7,74785		
	Toplam	43,9083	7,63878		
Fiziksel agresyon	Kötü	22,1471	8,19879	3,024	0,019*
	Biraz iyi	20,6230	6,47344		
	Orta	19,1746	6,18150		
	Oldukça iyi	17,7561	6,01573		
	Çok iyi	17,2500	5,97216		
	Toplam	19,6419	6,70034		
Sözel agresyon	Kötü	12,8529	5,11760	1,556	0,187
	Biraz iyi	12,4098	4,06767		
	Orta	11,8571	4,52540		
	Oldukça iyi	10,7317	3,28652		
	Çok iyi	11,0625	4,38891		
	Toplam	11,8977	4,30266		
Öfke	Kötü	18,2941	6,08789	2,01	0,094
	Biraz iyi	16,7213	4,51712		
	Orta	15,5238	4,93460		
	Oldukça iyi	16,1951	4,42843		
	Çok iyi	15,3750	4,85627		
	Toplam	16,4186	4,97204		
Düşmanlık	Kötü	20,8529	7,24520	3,507	0,009*
	Biraz iyi	22,3279	9,77705		
	Orta	19,0000	5,65400		
	Oldukça iyi	17,2439	5,83001		
	Çok iyi	18,0625	7,84405		

	Toplam	19,8326	7,64760		
--	--------	---------	---------	--	--

Tablo 2.23'te akademik başarı durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, fiziksel agresyon ve düşmanlık dışında tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır. Akademik başarı durumlarına göre fiziksel agresyon ölçeğine ait ortalama puanlar arasındaki fark anlamlıdır. Fiziksel agresyon açısından fark yaratan grupları saptamak amacıyla Post Hoc testlerinden Tukey testi yapılmış ve anlamlı farkın akademik başarı durumu kötü ve çok iyi olan ikili arasındaki farktan kaynaklandığı görülmüştür. Düşmanlık boyutundaki farkı yaran ikili ise kötü ve oldukça iyilerdir.

Tablo 2. 24 Ailenin aylık gelirine göre karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	1500 TL ve altı	44,2308	6,83915	0,153	0,200
	1501-2000 TL	45,1563	7,61414		
	2001-3000 TL	41,8235	8,00676		
	3001-4000 TL	42,8571	7,62515		
	4001 TL ve üstü	43,8000	6,87669		
	Toplam	43,8376	7,47813		
Fiziksel agresyon	1500 TL ve altı	20,4769	7,29106	0,318	0,865
	1501-2000 TL	19,4426	5,82101		
	2001-3000 TL	19,8039	7,01718		
	3001-4000 TL	21,2857	8,32094		
	4001 TL ve üstü	18,9000	6,00833		
	Toplam	19,9227	6,71239		
Sözel agresyon	1500 TL ve altı	12,4000	4,42224	1,649	0,164
	1501-2000 TL	12,4098	4,24412		
	2001-3000 TL	10,9804	3,97739		
	3001-4000 TL	13,7143	3,94606		
	4001 TL ve üstü	13,6000	3,47051		

	Toplam	12,1392	4,22259		
Öfke	1500 TL ve altı	17,1385	5,32059	1,216	0,305
	1501-2000 TL	15,9016	5,16948		
	2001-3000 TL	16,3725	4,30330		
	3001-4000 TL	19,1429	5,36745		
	4001 TL ve üstü	18,1000	2,84605		
	Toplam	16,6701	4,93737		
Düşmanlık	1500 TL ve altı	19,4923	6,60048	0,497	0,738
	1501-2000 TL	20,4754	9,83634		
	2001-3000 TL	19,5686	6,84180		
	3001-4000 TL	23,0000	3,31662		
	4001 TL ve üstü	21,2000	3,82390		
	Toplam	20,0361	7,63437		

Tablo 2.24’te ailenin gelir durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 25 Anne-baba birliktelik durumuna göre karşılaştırma

		Ortalama	Standart Sapma	F	P
Benlik kavramı	Evliler, birlikte oturuyorlar	44,0969	7,44868	1,716	0,147
	Evliler, ayrı yaşıyorlar	43,2222	10,55673		
	Boşandılar	43,6364	6,16884		
	Diğer	39,4000	11,39298		
	Toplam	43,8559	7,67242		
Fiziksel agresyon	Evliler, birlikte oturuyorlar	19,2383	6,44812	1,464	0,264
	Evliler, ayrı yaşıyorlar	22,2222	6,20036		
	Boşandılar	20,6364	9,22250		
	Diğer	23,4000	9,15423		

	Toplam	19,5708	6,68274		
Sözel agresyon	Evliler, birlikte oturuyorlar	11,7824	4,21608	0,394	0,813
	Evliler, ayrı yaşıyorlar	12,2222	4,20648		
	Boşandılar	13,0000	5,65685		
	Diğer	13,4000	5,27257		
	Toplam	11,9041	4,29155		
Öfke	Evliler, birlikte oturuyorlar	16,2124	4,83493	1,314	0,266
	Evliler, ayrı yaşıyorlar	16,0000	4,18330		
	Boşandılar	18,9091	6,90586		
	Diğer	19,6000	6,02495		
	Toplam	16,4201	4,96749		
Düşmanlık	Evliler, birlikte oturuyorlar	19,7254	7,76157	0,600	0,663
	Evliler, ayrı yaşıyorlar	20,1111	6,95422		
	Boşandılar	22,8182	5,63592		
	Diğer	22,4000	5,85662		
	Toplam	19,9452	7,58661		

Tablo 2.25'te anne-babanın birliktelik durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 26 Çocuk sayısına göre karşılaştırma

		Benlik kavramı	Fiziksel agresyon	Sözel agresyon	Öfke	Düşmanlık
Çocuk sayısı	Korelasyon	-0,052	0,061	0,023	0,041	0,002
	P	0,444	0,370	0,737	0,544	0,974

Tablo 2.26’da ailenin çocuk sayısı ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında ilişki olup olmadığını gösteren Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Korelasyon katsayılarına karşılık gelen p değerleri 0,05’ten büyük olduğundan ailenin çocuk sayısı ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Tablo 2. 27 Anne Öğrenim Durumuna Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart Sapma	F	P
Benlik kavramı	Okuryazar değil	43,6418	6,97116	0,484	0,748
	İlkokul	44,0680	8,53857		
	Ortaokul	43,1667	5,49835		
	Lise	44,6923	6,86888		
	Üniversite	49,0000	10,53565		
	Toplam	43,9821	7,60924		
Fiziksel agresyon	Okuryazar değil	19,5625	6,95764	0,385	0,819
	İlkokul	19,7549	6,25915		
	Ortaokul	20,0417	7,97539		
	Lise	19,0769	5,95935		
	Üniversite	15,3333	10,21437		
	Toplam	19,5890	6,64811		
Sözel agresyon	Okuryazar değil	12,3750	4,83210	0,699	0,594
	İlkokul	11,8922	3,99729		
	Ortaokul	11,4583	4,83627		
	Lise	11,6538	3,41693		

	Üniversite	8,6667	5,85947		
	Toplam	11,9132	4,30242		
Öfke	Okuryazar değil	16,8750	5,30199	0,478	0,752
	İlkokul	16,5196	4,62180		
	Ortaokul	15,5000	5,77099		
	Lise	16,0385	4,55615		
	Üniversite	14,6667	7,50555		
	Toplam	16,4292	4,96485		
Düşmanlık	Okuryazar değil	19,2969	7,11511	0,622	0,647
	İlkokul	20,7549	8,48229		
	Ortaokul	18,8333	7,03202		
	Lise	19,1154	5,55213		
	Üniversite	21,0000	6,24500		
	Toplam	19,9269	7,59854		

Tablo 2.27’de anne eğitim durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 28 Baba öğrenim durumuna göre karşılaştırma

		Ortalama	Standart Sapma	F	P
Benlik kavramı	Okuryazar değil	45,0909	5,37503	1,744	0,126
	İlkokul	44,2542	7,39737		
	Ortaokul	45,7209	8,24715		
	Lise	41,0500	7,43847		
	Üniversite	43,7778	8,67147		
	Lisansüstü	44,0000	7,07107		
	Toplam	43,9821	7,60924		
Fiziksel agresyon	Okuryazar değil	21,0000	10,75872	0,863	0,507
	İlkokul	19,8534	6,64013		

	Ortaokul	20,1163	5,78261		
	Lise	18,0750	5,81945		
	Üniversite	18,0000	9,16515		
	Lisansüstü	24,0000	7,07107		
	Toplam	19,5890	6,64811		
Sözel agresyon	Okuryazar değil	13,8889	5,66667	1,266	0,280
	İlkokul	12,2672	4,40229		
	Ortaokul	11,8372	4,24225		
	Lise	11,0000	3,72793		
	Üniversite	10,1111	4,10623		
	Lisansüstü	10,5000	,70711		
	Toplam	11,9132	4,30242		
Öfke	Okuryazar değil	17,3333	5,40833	0,720	0,609
	İlkokul	16,6466	5,10627		
	Ortaokul	16,8605	4,99324		
	Lise	15,6500	4,51522		
	Üniversite	14,2222	4,89331		
	Lisansüstü	16,0000	4,24264		
	Toplam	16,4292	4,96485		
Düşmanlık	Okuryazar değil	18,4444	6,32675	1,031	0,400
	İlkokul	19,8966	6,84535		
	Ortaokul	21,9535	10,58065		
	Lise	18,7000	6,41792		
	Üniversite	18,0000	5,63471		
	Lisansüstü	18,0000	4,24264		
	Toplam	19,9269	7,59854		

Tablo 2.28’de baba eğitim durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 29 Yardım Alınan Kişiyeye Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	Annemden	44,4966	7,61133	1,637	0,152
	Babamdan	42,0000	7,22917		
	Kardeş(ler)imden	42,2500	7,31282		
	Arkadaşlarımdan	45,8235	6,55015		
	Öğretmenlerimden	43,0000	2,82843		
	Diğer	39,0000	6,76387		
	Toplam	43,9378	7,48209		
Fiziksel agresyon	Annemden	19,5734	6,52459	1,220	0,301
	Babamdan	18,7917	8,71769		
	Kardeş(ler)imden	21,1667	7,12018		
	Arkadaşlarımdan	21,7647	4,98158		
	Öğretmenlerimden	24,5000	13,43503		
	Diğer	16,2222	3,99305		
	Toplam	19,6570	6,73011		
Sözel agresyon	Annemden	12,0280	4,40541	1,633	0,153
	Babamdan	10,8333	4,57466		
	Kardeş (ler)imden	13,0000	3,69274		
	Arkadaşlarımdan	12,7647	3,91359		
	Öğretmenlerimden	17,5000	2,12132		
	Diğer	10,0000	3,20156		
	Toplam	11,9710	4,33423		
Öfke	Annemden	16,2937	5,02786	0,755	0,583
	Babamdan	15,7083	5,84941		
	Kardeş (ler)imden	17,3333	4,96045		
	Arkadaşlarımdan	18,0588	3,24943		
	Öğretmenlerimden	20,0000	11,31371		
	Diğer	16,2222	4,35252		
	Toplam	16,4638	5,02009		
Düşmanlık	Annemden	20,2378	8,01755	1,348	0,246

	Babamdan	17,8333	6,78019		
	Kardeş (ler)imden	22,5000	6,93476		
	Arkadaşlarımdan	20,7647	7,44588		
	Öğretmenlerimden	25,5000	6,36396		
	Diğer	16,2222	4,02423		
	Toplam	20,0097	7,68493		

Tablo 2.29’da yardım alınan kişiye göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 30 İşitme Kaybının Nedenine Göre Karşılaştırma

	İşitme kaybı	Ortalama	Standart sapma	t	P
Benlik kavramı	Doğuştan	44,0216	7,72204	1,203	0,230
	Doğum sonrası	42,1724	7,53122		
Fiziksel agresyon	Doğuştan	19,5495	6,61701	-0,027	0,978
	Doğum sonrası	19,5862	7,25809		
Sözel agresyon	Doğuştan	11,9780	4,38349	0,213	0,831
	Doğum sonrası	11,7931	4,00339		
Öfke	Doğuştan	16,2418	4,97583	-0,944	0,346
	Doğum sonrası	17,1724	4,62191		
Düşmanlık	Doğuştan	19,8187	7,69193	-0,798	0,426
	Doğum sonrası	21,0345	7,14884		

Tablo 2. 30’da benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık, işitme kaybının nedenine göre bağımsız örnek t testi ile karşılaştırılmıştır. T değerine karşılık gelen tüm p değerleri 0.05’ten büyük olduğundan işitme kaybı doğuştan veya doğum sonrası meydana gelenlerin ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 31 İşitme Kaybının Türüne Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	İletim tipi	44,5490	7,09152	0,574	0,633
	Sensorinöral	43,7273	9,21668		
	Mikst	42,7500	8,69186		
	Toplam	43,9944	7,92627		
Fiziksel agresyon	İletim tipi	19,0891	7,15556	1,124	0,341
	Sensorinöral	21,3864	6,95573		
	Mikst	19,5313	6,38539		
	Toplam	19,7360	6,98206		
Sözel agresyon	İletim tipi	11,4455	4,57925	1,801	0,149
	Sensorinöral	12,1591	4,47184		
	Mikst	11,8750	3,37687		
	Toplam	11,7528	4,39126		
Öfke	İletim tipi	15,7228	5,63759	0,750	0,524
	Sensorinöral	16,7955	5,08797		
	Mikst	17,0313	3,77158		
	Toplam	16,2303	5,20406		
Düşmanlık	İletim tipi	19,3267	8,73282	0,465	0,707
	Sensorinöral	20,6136	7,08492		
	Mikst	20,7188	5,70362		
	Toplam	19,9157	7,84012		

Tablo 2.31’de işitme kaybının türüne göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 32 İşitme Kaybının Derecesine Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	Çok hafif	50,7500	2,50000	1,341	0,256
	Hafif	42,9048	6,18793		
	Orta	43,3793	5,74251		
	İleri	44,6909	8,28810		
	Şiddetli	42,9444	8,90124		
	Toplam	44,1185	7,49541		
Fiziksel agresyon	Çok hafif	15,5000	7,04746	0,883	0,475
	Hafif	18,2857	6,47412		
	Orta	20,1207	6,79545		
	İleri	20,1927	6,87653		
	Şiddetli	18,8125	5,76447		
	Toplam	19,7837	6,73346		
Sözel agresyon	Çok hafif	8,0000	5,35413	0,852	0,494
	Hafif	11,9048	4,01129		
	Orta	12,0517	4,69573		
	İleri	11,9817	4,19210		
	Şiddetli	11,6875	3,89391		
	Toplam	11,8942	4,31472		
Öfke	Çok hafif	12,7500	6,65207	0,723	0,557
	Hafif	16,4286	4,29618		
	Orta	17,0172	5,40140		
	İleri	16,3303	4,94236		
	Şiddetli	16,1875	4,67930		
	Toplam	16,4519	5,01569		
Düşmanlık	Çok hafif	16,7500	7,36546	1,106	0,355
	Hafif	18,0952	7,80323		
	Orta	20,8966	6,31537		
	İleri	20,4404	8,40131		
	Şiddetli	17,8750	6,02080		

	Toplam	20,0625	7,63863		
--	--------	---------	---------	--	--

Tablo 2.32’de işitme kaybının derecesine göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05’ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 33 İşitme Cihazı Türüne Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	Koklearimplant	45,1270	7,98283	1,606	0,160
	Kulak arkası	43,9612	7,79507		
	Diğer	42,7500	5,75078		
	Kullanmıyorum	42,4000	6,47711		
	Toplam	44,0569	7,64365		
Fiziksel agresyon	Koklearimplant	20,0794	6,85166	0,722	0,608
	Kulak arkası	18,8700	6,67523		
	Diğer	20,8750	7,60521		
	Kullanmıyorum	20,7429	6,89562		
	Toplam	19,6635	6,77821		
Sözel agresyon	Koklearimplant	11,8413	4,51594	1,510	0,188
	Kulak arkası	11,9400	4,15561		
	Diğer	13,0000	3,77964		
	Kullanmıyorum	11,8857	4,43762		
	Toplam	11,9519	4,33139		
Öfke	Koklearimplant	16,7143	5,54579	0,615	0,689
	Kulak arkası	16,3800	4,65535		
	Diğer	15,0000	5,26444		
	Kullanmıyorum	16,2286	5,06479		
	Toplam	16,3702	5,01037		
Düşmanlık	Koklearimplant	20,0635	6,41790	0,250	0,939
	Kulak arkası	19,6700	8,61647		
	Diğer	20,1250	6,44621		

	Kullanmıyorum	21,0857	7,83421		
	Toplam	20,0817	7,72649		

Tablo 2.33'te işitme cihazı türüne göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 34 İşitme Cihazı Kullanım Süresine Göre Karşılaştırma

		Benlik kavramı	Fiziksel agresyon	Sözel agresyon	Öfke	Düşmanlık
İşitme cihazı kullanım süresi	Korelasyon	0,114	0,019	0,040	0,072	0,033
	P	0,186	0,823	0,647	0,407	0,704

Tablo 2.34'te işitme cihazı kullanım süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında ilişki olup olmadığını gösteren Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Korelasyon katsayılarına karşılık gelen p değerleri 0,05'ten büyük olduğundan işitme cihazı kullanım süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Tablo 2. 35 İletişim Kurma Biçimine Göre Karşılaştırma

		Ortalama	Standart sapma	F	P
Benlik kavramı	Konuşarak	44,8788	7,24388	2,355	0,073
	İşaretle	42,4493	8,39562		
	Dudak okuyarak	48,0000	1,41421		
	Hepsi	41,3333	6,39940		
	Toplam	43,8945	7,63408		
Fiziksel agresyon	Konuşarak	19,7939	7,07946	0,830	0,479
	İşaretle	19,9851	5,86332		
	Dudak okuyarak	15,0000	2,82843		
	Hepsi	17,6667	7,27684		

	Toplam	19,6605	6,71385		
Sözel agresyon	Konuşarak	11,9389	4,32303	1,913	0,128
	İşaretle	12,2985	4,14880		
	Dudak okuyarak	8,5000	,70711		
	Hepsi	9,7333	4,31719		
	Toplam	11,8651	4,28597		
Öfke	Konuşarak	16,5878	5,37783	0,424	0,736
	İşaretle	16,3582	4,25584		
	Dudak okuyarak	17,0000	7,07107		
	Hepsi	15,0667	4,71270		
	Toplam	16,4140	4,99914		
Düşmanlık	Konuşarak	20,0153	8,12592	0,246	0,864
	İşaretle	19,8657	6,77986		
	Dudak okuyarak	17,5000	2,12132		
	Hepsi	18,4667	7,36659		
	Toplam	19,8372	7,61985		

Tablo 2.35'te iletişim kurma biçimine göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 2. 36 Ölçeklerin Birbirleriyle Karşılaştırılması (Korelasyon Matrisi)

		Benlik kavramı	Fiziksel agresyon	Sözel agresyon	Öfke	Düşmanlık
Benlik kavramı	Korelasyon	1	-0,224**	-0,151*	-0,156*	-0,296**
	P		0,001	0,024	0,020	0,000
Fiziksel agresyon	Korelasyon	-0,224**	1	0,564**	0,559**	0,507**
	P	0,001		0,000	0,000	0,000
Sözel agresyon	Korelasyon	-0,151*	0,564**	1	0,652**	0,472**
	P	0,024	0,000		0,000	0,000
Öfke	Korelasyon	-0,156*	0,559**	0,652**	1	0,519**
	P	0,020	0,000	0,000		0,000

Düşmanlık	Korelasyon	-0,296**	0,507**	0,472**	0,519**	1
	P	0,000	0,000	0,000	,000	

Tablo 2.36 incelendiğinde, benlik algısı ve alt boyutları ile fiziksel agresyon ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları görülmektedir. Benlik algısı ile fiziksel agresyon arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=-0,224$, $p=0,001<0,05$). Buna göre benlik algısı olumlu hale geldikçe, fiziksel agresyon eğilimi azalmaktadır. Benlik algısı ile sözel agresyon arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=-0,151$, $p=0,024<0,05$). Buna göre benlik algısı olumlu hale geldikçe, sözel agresyon eğilimi azalmaktadır. Benlik algısı ile öfke arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=-0,156$, $p=0,020<0,05$). Buna göre benlik algısı olumlu hale geldikçe, öfke eğilimi azalmaktadır. Benlik algısı ile düşmanlık arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=-0,296$, $p=0,001<0,05$). Buna göre benlik algısı olumlu hale geldikçe, düşmanlık eğilimi azalmaktadır.

Agresyon ölçeğine ait alt boyutların birbirleriyle korelasyonları incelendiğinde, fiziksel agresyon ile sözel agresyon arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,564$, $p=0,000<0,05$). Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça, sözel agresyon eğilimi de artmaktadır. Fiziksel agresyon ile öfke arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,559$, $p=0,000<0,05$). Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça, öfke eğilimi de artmaktadır. Fiziksel agresyon ile düşmanlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,507$, $p=0,000<0,05$). Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça düşmanlık eğilimi de artmaktadır. Sözel agresyon ile öfke arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,652$, $p=0,000<0,05$). Buna göre sözel agresyon eğilimi arttıkça, öfke eğilimi de artmaktadır. Sözel agresyon ile düşmanlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,472$, $p=0,000<0,05$). Buna göre sözel agresyon eğilimi arttıkça düşmanlık eğilimi de artmaktadır. Öfke ile düşmanlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=0,519$, $p=0,000<0,05$). Buna göre öfke eğilimi arttıkça düşmanlık eğilimi de artmaktadır.

Diğer taraftan bu alanla ilgili literatür taraması yapıldığında daha çok yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları öne çıkmaktadır. Yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde ise öncelikle şunu söyleyebiliriz ki; bu çalışmayı diğer işitme engelli bireylerle ilgili yapılan çalışmalardan ayıran yönlerden biri ankete katılan öğrenci sayısının 230 olmasıdır. Çünkü bu alanda yapılan tezlerde genellikle ankete katılan öğrenci sayıları 70-130 civarındadır.

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji bölümünde “*İşitme Engelli Öğrencilerin Benlik Kavramlarının İncelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi yazan İrfan Ersek 77 öğrenci ile anket çalışmasını yapmıştır. İrfan Ersek işitme engelli öğrencilerin benlik kavramlarını ölçeğin alt faktörlerine göre normal işiten öğrencilerle karşılaştırmıştır. Çalışmasında, işitme engelli öğrencilerin benlik kavramlarının, normal işiten öğrencilerden olumsuz olduğunu ve birçok değişkenin etkilediğini ortaya koymaktadır. (Ersek, 1992)

Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı’nda “*İşitme engelli adölesanların benlik kavramı ve depresyon belirti düzeyleri arasındaki ilişki*” adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Fatma Yılmaz, çalışmasını 100 işitme engelli adölesan ile yapmıştır. Bu çalışma sonucunda işitme engelli adölesanların benlik düzeylerinin orta, depresyon belirti düzeylerinin ise hafif düzeyde olduğu bulgularına ulaşmıştır. (Yılmaz, 2004)

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı’nda “*İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*” adlı doktora çalışması yapan Mahmut Açak ise tezini 404 gönüllü futbolcu ile yapmıştır. Mahmut Açak çalışmasında engel grubunda yer alan işitme engelli futbolcular ile işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygısı ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemekte, işiten ve işitme engelli futbolcular arasında karşılaştırma yapmaktadır. Çalışması sonucunda, araştırmaya katılan işiten futbolcular ile işitme engelli futbolcuların benlik saygıları orta düzeyde çıkmıştır. İşitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığını belirtmektedir. Ancak alt ölçeklerle birlikte düşünüldüğünde bu ilişkinin ölçeğin atılganlık boyutundan kaynaklandığının altını çizmektedir. (Açak, 2011)

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda “*İşitme engelli ergenlerde engelleriyle ilgili dini atıfları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi yapan Filiz Obuz,

çalışmasını 91 erkek işitme engelli ergen ile yapmıştır. Çalışmasına katılan engelli bireyler engelleri ile ilgili anlamlılık düzeyinde olumlu dini atıfta bulunmaktadır. Obuz'a göre, engelin doğuştan, kaza ya da hastalık sebebiyle olması olumlu dini atıf için anlamlılık düzeyinde değildir. Obuz, işitme engellilerde saldırganlığın olumsuz görüntüsünden atılmalılığın olumlu yapısına evrilebileceğini ayrıca işitme engellilerde saldırganlık eğiliminin toplum etkisi ile davranışa dönüştüğünü tespit etmiştir. (Obuz, 2015)

Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı'nda "*Yatılı-gündüzlü işitme engelli ilköğretim öğrencilerinin benlik kavramları ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Hülya Kartal çalışmasını 130 öğrenci üzerinde yapmıştır. Araştırma bulguları, yatılı okuyan 4 ve 7. sınıf ile gündüzlü okuyan 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin benlik kavramı ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve işitme engelli ilköğretim öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre benlik kavramı puanlarının ortalamaları ile akademik başarılarının cinsiyete göre farklılığa yol açtığını göstermektedir. (Kartal, 2001)

Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde "*7-11 yaş grubu ileri derecede işitme engelli çocuklarda işitme engelinin psiko-sosyal gelişime etkilerinin incelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Dilek Göktepe, çalışmasını 100 öğrenci üzerinde yapmıştır. Dilek Göktepe yaptığı değerlendirme sonucunda 7 ve 11 yaş ileri derecede işitme engelli çocukların normal işiten yaşlılarından psiko-sosyal gelişimde daha düşük seviyede olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca yaş ve psiko-sosyal gelişim arası ilişkiyi tayin etmek açısından değerlendirme yaptığında, 7 yaş işitme engelli çocukların, 11 yaş işitme engelli çocuklara göre psiko-sosyal gelişimde daha düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Göktepe, 1997)

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "*Aile merkezli ergen eğitim programlarına devam eden işitme engelli çocuklarda anne-çocuk etkileşiminin incelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Özcan Doğan, eğitim alan işitme engelli çocukların anneleri ile olan iletişimsel etkileşim biçimi ile eğitim almayan işitme engelli çocukların anneleri ile olan iletişimsel etkileşim biçimi arasında sınırlı da olsa bazı farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. (Doğan, 1995)

Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda "İlkokul 4. ve 5. sınıfa devam eden normal ve işitme engelli öğrencilerde benlik kavramının gelişiminin incelenmesi" adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Ebru Tanju ise çalışmasını 79 öğrenci üzerinde yapmıştır. Ebru Tanju, araştırma örneklemini oluşturan işitme engelli öğrencilere, "İşitme Engelliler İçin Benlik Kavramı Skalası"; normal işiten öğrencilere ise "Normal İşiten Çocuklar İçin Benlik Kavramı Skalası" uygulamıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizinde, "Ortalamalar Arasındaki Farkın Önemlilik Testi" kullanılmıştır. Bu test sonucunda; örneklem grubunu oluşturan normal işiten ve işitme engelli öğrencilerin, kişisel benlik kavramlarına ilişkin aldıkları puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($p < 0.05$) Normal işiten ve işitme engelli öğrencilerin, fiziksel benlik kavramlarına ait puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($p < 0.05$) (Tanju, 1995)

5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma sadece ergen işitme engellileri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul İl merkezi Fatih ilçesinde çeşitli okullarda eğitim gören işitme engelli ergenler ile yine aynı bölgede özel rehabilitasyon merkezinde eğitimine devam eden işitme engelli toplam 230 ergen oluşturmaktadır.

Araştırma, ölçeklerin ölçtüğü nitelikler ve sorular ile sınırlıdır. Resmi izin almakta yaşanan sınırlılıklar nedeniyle örneklem sayısının azlığı araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, aynı şekilde bazı öğrencilerin araştırmaya katılmak istememesi, bazı ailelerinde çocuğunu bu tarz araştırmalara dahil etmek istememeleri araştırmayı sınırlı kılmıştır.

Anket soruları, öğrencilerin işitme engellerinden dolayı anlama güçlüğü çekmemeleri için çok fazla soyut kelimeler içermemiş, basit cümleler kullanılmıştır. Böylece işaret diline kolay çevrilir hale getirilmiştir. Araştırmacı tarafından anket sorularının sınav olmadığı özellikle belirtilmiştir. İşitme engellilere yönelik hazırlanmış benzer anketlerin yok denecek kadar az olmasından dolayı anket, ailelerle ve öğrenci gözlemleri sonucunda elde edilen deneyimle oluşturulmuştur. Söz konusu bu çalışma oluşturulan anketin bu özelliği sınırlılığında değerlendirilmelidir.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER

SONUÇ:

Bu çalışmada işitme engelli ergenlerin benlik algısı ve çeşitli boyutlarıyla agresyon eğilimleri araştırılmıştır. Ergenlik dönemindeki işitme engelli bireylerin benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Bu araştırma ile ergenlik dönemindeki işitme engelli bireylerin benlik kavramı ortalamaları ile saldırganlık ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını; işitme engelli ergenlerin benlik kavramı ortalamaları ile işitme kaybının derecesi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını; yine işitme engelli bireylerin saldırganlık ortalamaları ile işitme kaybı dereceleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptanması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında İstanbul il merkezi Fatih ilçesindeki bazı okul ve özel rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören 230 işitme engelli ergen ile anket çalışması yapılmıştır. Ankette işitme engelli ergenlerin yaşı, cinsiyeti, aile durumu, işitme ve iletişim ile ilgili bazı sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere bakacak olursak; işitme engelli ergenlerin % 58,4'ü erkek, % 41,6'sı kadındır. Erkek ve Kadın oranının hemen hemen eşit olması araştırmanın iki grubu da temsil etmesi açısından son derece önemlidir. İşitme engelli ergenlerin büyük kısmının %28,6 oranı ile işitme engelliler okulunda eğitim gördüğü tespit edilmiştir. Araştırmada işitme engelli ergenlerin ailelerine de yönelik bazı tespitler elde edilmiştir. Örneğin; ankete katılan işitme engelli ergenlerin babalarının büyük kısmı % 52,9'luk oran ile ilkokul mezunudur. Yine ankete katılan işitme engelli ergen ailelerinin %33'lük oranı ile 1500 TL ve altı gelir düzeyine sahiptir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, benlik ve benlik algısının gelişimi, işitme kayıplı bireylerin özellikleri ve kişilik gelişimi özellikleri, ergenlerin temel özellikleri ve türlerine, saldırgan davranışlara ve saldırgan davranışlar ile benlik algısı arasındaki ilişkilere yer verilmiştir.

Araştırma, işitme engelinin bireylerin benlik algısını olumsuz yönde etkilediği ve benlik algısı ile saldırgan davranışlar arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu varsayımları üzerine yapılandırılmıştır. Araştırma kapsamında, işitme engelli ergenlerin benlik algıları ve saldırgan davranışları değerlendirilmiş, benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki saptanmış ve benlik algılarını etkileyen gelişimsel ve ailevi ve sosyokültürel faktör bulguları tespit edilmiştir.

Tezin amacında da belirtildiği gibi çalışmada Buss Perry ve diğer ölçekler kullanıldı. Araştırmanın bulguları özetlenecek olursa şunlar söylenebilir:

İşitme cihazı kullanım süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında ilişki olup olmadığını gösteren Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayılarına karşılık gelen p değerleri 0,05'ten büyük olduğundan işitme cihazı kullanım süresi ile benlik algısı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

İşitme kaybının derecesine göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda ise tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı fark bulunmamıştır.

Anne eğitim durumuna göre benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlığa ait ortalama puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı araştırmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, tüm p değerleri 0,05'ten büyük olduğu için yine anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çalışma kapsamında işitme engelli ergenlerin temel özelliklerini içeren değişkenleri benlik kavramı ve agresyon ölçeği alt boyutları ile karşılaştırılmıştır. Cinsiyet, eğitim, özel eğitime devam etme süresi, okul öncesi eğitim alıp almama durumu, akademik başarı durumu, ailenin aylık geliri, anne-baba birliktelik durumu, çocuk sayısı, anne baba öğrenim durumu, yardım alınan kişi, işitme kaybının nedeni, türü, derecesi, kullanılan işitme cihazı türü, işitme cihazı kullanım süresi, iletişim kurma biçimi bu değişkenler arasında yer almaktadır. Çalışmada uygun istatistik yöntemi belirlemek için benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve saldırganlık boyutunda yer alan verilerin dağılımının normal olup olmadığı Kolmogorov– Smirnov testi ile araştırılmış ve dağılımların normal olduğu

görülmüştür. Araştırmanın nicel değişkenleri arasında ilişkileri saptamak amacıyla da Korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güvenle, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada yoğunlaşılan bir diğer alan da benlik kavramı üzerinedir. Benlik kavramı, fiziksel agresyon, sözel agresyon, öfke ve düşmanlık, okul öncesi eğitim alıp almama durumuna bağımsız örnek t testi ile karşılaştırılmıştır. Tüm p değerleri 0.05'ten büyük olduğundan okul öncesi eğitim alan ve almayanların ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Agresyon ölçeğine ait alt boyutların birbirleriyle korelasyonları incelendiğinde ise fiziksel agresyon ile sözel agresyon arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça, sözel agresyon eğilimi de artmaktadır. Fiziksel agresyon ile öfke arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Buna göre fiziksel agresyon eğilimi arttıkça, öfke eğilimi de artmaktadır.

Ülkemizde işitme engelli ergenler ile ilgili bazı araştırmalar ve saha çalışmaları yapılsa da işitme engelli ergenlerin benlik algıları ve saldırgan davranışları arasındaki ilişkiyi daha detaylı ve kapsamlı içeren çalışmaların sayısı azdır. Bu çalışmanın işitme engelli ergenlerin benlik algıları ve saldırgan davranışları arasındaki ilişkiyi kapsayan daha sonraki yapılacak araştırmalara yardımcı olabileceği düşünülmektedir. İşitme engelli ergenlerin benlik kavramlarını geliştirici eğitim programları düzenlenebilir. Bu programlara belediyeler, okulların rehberlik servisleri öncülük edebilir.

Yapılan tartışmalar sonucunda ergenlik dönemindeki işitme engelli bireylerin benlik algıları ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Anlamlı bir ilişkinin olmaması bir sonuç olup bu alandaki çalışmalara da katkı sağlayabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER:

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda gelecekte yapılacak olan çalışmalara yönelik öneriler şu şekildedir;

Araştırma; İstanbul il merkezi Fatih ilçesi ile sınırlandırılmış olup işitme engelli 230 ergenle kolaydan örneklem yoluyla veriler toplanmıştır. Daha sonraki araştırmalarda daha geniş örneklem ele alınarak değerlendirilmesi sağlanabilir.

İşitme engelli ergenlerin sosyal çevreden izole olup yalnızlık duygusuna kapılmamaları için normal işiten arkadaşlarıyla etkileşime girmelerine olanak sağlayacak ortam oluşturulabilir. Kaynaştırma modeli olarak adlandırabileceğimiz bu ortam hem okullarda hem de sosyal hayatın içinde olmalıdır. Okullarda resim, müzik beden eğitimi gibi derslerde işitme engelli ergenler ile normal işiten arkadaşları birlikte etkinlikler yapabilirler.

İşitme engelli çocuğa sahip olan aileler için de bilinçlendirme ve bilgilendirme amaçlı etkinlikler ve programlar düzenlenebilir. Uzmanlar tarafından verilecek teorik ve uygulamalı dersler anne-baba-kardeş ile işitme engelli birey arasındaki ilişkiyi olumlu etkiler.

Araştırmacılar için en temel önerilerden biri imkanlar dahilinde işitme dilini öğrenebilirler. Özellikle işitme engelliler tarafından kurulan derneklerle önceden iletişime geçmeleri anket hazırlama konusunda fikir alışverişinde bulunmaları araştırmaya olumlu katkılar sağlayacaktır. Ayrıca anket yapmadan önce bu çalışmanın faydalarını anlatan kısa bir tanıtım notunu ailelerle paylaşmaları ailelerin araştırmacıya olan güvenini de artıracaktır.

Çalışmada kullanılan verilen işitme engelli bireylerden toplandı. Bir başka çalışmada işitme engelliler ve normal gelişim gösteren çocuklar arasında aynı verileri toplarsak belki o zaman benlik algıları farklılık gösterecektir.

KAYNAKÇA

Acar, E. (2012). *Aile ve Çocuk Eğitiminde Şiddet Sızdınız*, İstanbul: Yediveren Yayınları,

Açak, M. (2011). *İşitme Engelli Ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları Ve Saldırganlık Düzeylerinin incelenmesi*, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Akyıldız, N. (1998). *İç Kulak Anatomisi. Kulak Hastalıkları ve Mikro Cerrahisi*, İstanbul: Bilimsel Tıp Yayınevi,

Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2005). *Psikolojik Danışma Kuramları*, İstanbul: Aktüel Yayınevi.

Anlıak S. ve Dinçer Ç. (2005). Okul Öncesi Dönemde Kişiler Arası Bilişsel Problem Çözme Becerilerinin Geliştirilmesi, *Eğitim Araştırmaları*, 20, 122-134.

Arı, R., Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2002). “Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi”, Ankara: Nobel Yayınları.

Avcı, F. A. (2009). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Arkadaş İlişkileri ve Cinsiyete Göre Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Aydın, B. (1997). “Çocuk Ve Ergen Psikolojisi”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları,

Aydın, B. (2002). *Gelişim Psikolojisi*, İstanbul: SFN Baskı.

Balcıoğlu, İ. (2000), *Kentleşme, Kadın ve Şiddet, Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açıdan Şiddet*, İstanbul: Yüce Yayın,

Baran, G. (1999). *Korunmaya Muhtaç Çocuk ve Benlik Kavramı*, Ankara: Yaysan Matbaacılık.

Bayhan, P. S ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. O. Gündüz, (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bencik, S. “Üstün Yetenekli Çocuklarda Mükemmeliyetçilik Ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Berk, E. L. (2013), *Çocuk Gelişimi*, (çev.) Prof. Dr. Ali Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi.

Berkem, N. (1999). *Ailenin Psikolojik Yapısı ile Gençlerin Benlik Kavramı Arasındaki İlişkinin Kurulması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Brewer, M. B., & Gardner, W. (1996). Who is this “We”? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), doi:10.1037//0022- 3514.71.1.83

Bilal, G. (1984). *Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Anne Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bukatko, D. ve Daehler, M. W. (1992). *Child Development: A Topical Approach*”, Massachusetts: Houghton Mifflin.

Cüceloğlu D. (2000). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2010). *İnsan Ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A., Seçer, Z., (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, İstanbul

Çiçek, H.(2009). *Şiddet Karşıtı Söylem*, İstanbul: Bilge Adamlar.

Dalbudak, İ. (2012). 13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012.

Demoulin, D.F. (1999). A Personalized Development of Self-Concept for Beginning Readers, Education”, 120(1).

Dinçer, Ç. (1995). *Anaokuluna Devam Eden 5 Yaş Grubu Çocuklarına Kişiler Arası problem Çözme Becerilerinin Kazandırılmasında Eğitimin Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dinçel, E. (2006). *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler*, Ankara Üniversitesi (AÜ), Sosyal Bilimler Enstitüsü(SBE), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (YYLT), Ankara.

Doğan, Ö. (1995). *Aile Merkezli Ergen Eğitim Programlarına Devam Eden İşitme Engelli Çocuklarda Anne-Çocuk Etkileşiminin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dündar, B. (2010). *Okulöncesi Dönem 6 Yaş Çocuklarının Benlik Alguları ile Bilişsel Performansları Arasındaki İlişki*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ekşi, H. (2010), *Çocuk ve Ergenlerde Şiddet*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Ekşi, A. (1982). *Gençlerimiz ve Sorunları*, İstanbul.

Erden, M. ve Akman, Y, (1995). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretme*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Eroğlu, S. E. (2009), *Saldırganlık Davranışlarının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Ersek. İ (1992). *İşitme Engelli Öğrencilerin Benlik Kavramlarının İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Filiz, A. (2009), *Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Kartal İlçesi Örneği)*, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Franzoi, S. L. (2009) *Social Psychology*. China: CTPS.

Gabay, R. (1996). *Çocuklarda Benlik Sisteminin İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Gander, M.J., Gardiner, H.W., (1993), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Ankara, 137.

Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2005). *Psikanaliz ve Sonrası*, , İstanbul: Hür Yayınevi.

Göksu, T. (2007), *Sosyal Psikoloji*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Göktepe, D. (1997). *7-11 Yaş Grubu İleri Derecede İşitme Engelli Çocuklarda İşitme Engelinin Psiko-Sosyal Gelişime Etkilerinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Harter, S. (2012). *Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundation*, New York: The Guilford Press.

İnanç, B. Y. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik Kuramları*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

İnanç, B. Y., Bilgin, M. ve Atıcı, K. M. (2011). *Gelişim Psikolojisi Çocuk Ve Ergen Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile Ve İnsan Gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi

Karataş, Z. (2008). *Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık*. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3).

Kartal, H. (2001). *Yatılı-Gündüzlü İşitme Engelli İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Kavramları Ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Kaya, Ö.E. (2010). *18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres Ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Kılıç Demiç, S. A. (2006). *İlköğretim Ve Ortaöğretimde Uygulanılan Rehberlik Çalışmalarının Öğrencilerin Benlik Alguları Üzerindeki Etkisi Niğde İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Kocacık, F. (2004). *Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet Türkiye'den Örnekler*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas

Kocadaş, B. (2010), *Gençlik ve Şiddet*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını

Koç, M. (2004), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17 Yıl, Kayseri, 231-256.

Korkmaz, M. (1996). *Yetişkin Örneklem İçin Bir Benlik Saygısı Ölçeğinin Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışması*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Köknel, Ö. (1989). *Genel ve Klinik Psikiyatri*, İstanbul: Nobel Tıp Yayınevi.

Köknel, Ö. (1995). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Köknel, Ö. (1996), *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, İstanbul: Altın Kitap Yayınevi.

Kula, E. (2008), *Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kulaksızoğlu, A., (2012). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul

Madran Demirtaş, H. A. (2012). Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Çukurova Türk Psikiyatri Dergisi*, 23.

Martin, C. L. ve Fabes, R. (2006). *Discovering Child Development*. U.S.A: Pearson.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları*, (çev.) Bekir Onur. Ankara: İmge Kitabevi.

Norşenli, F. (2009). *Ortaöğretim Kurumlarında Öğrenciler Arasında Yaşanan Şiddetin Türü, Yaşanma Sıklığı ve Nedenleri (Ankara İli Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Obuz, F. (2015). *İşitme engelli ergenlerde engelleriyle ilgili dini atıfları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Öner, U. (1987). *Benlik Gelişimine İlişkin Kuramlar, Ergenlik Psikolojisi*, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.

Örgün, S. K. (2000). *Anne Baba Tutumları ile 8. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Atılganlıkları Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,

Özbay, Y. (1999). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Araştırma-Teori-Uygulama* Trabzon: Empati Yayınları.

Özbay, H., Öztürk, E., (1992), *Gençlik*, İstanbul, 92

Özben, Ş. ve Argun, Y. (2002). “Okul Öncesi Çocukların Anne-Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumları İle İlgili Değişkenlerin İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, İzmir, 14. 18-28.

Özmen, S. K.(2004). Aile İçinde Saldırganlığın Yansımaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27 39.

Öztürk, N. (2008), *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Polat, O. (2001), *Çocuk ve Şiddet*, İstanbul: Der Yayınevi.

Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D., & Potter, J. (2002). Global self-esteem across the lifespan. *Psychology and Aging*, 17.

Sadi, E. (2007). *Ergenlerin Kimlik Oluşturma Sürecinde Televizyon Programlarının Etkileri (Denizli İli Tavas İlçesi Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Santrock, J. W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi*, (çev.) G. Yüksel. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Santrock, J. W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim*. G. Yüksel, (çev.) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Savrun, M. (2000), *Şiddetin Nörobijolojisi, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet*, İstanbul: Yüce Yayın.

Schunk, D. H. (2014). *Öğrenme Teorileri Eğitimsel Bir Bakışla*. M. Şahin, (çev.) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Senemoğlu N. (2000). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Soner, O. (1995). *Aile Uyumu, Öğrenci Özgüveni ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiler*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Steinberg, Laurence (2007). *Ergenlik, F. Çok ve Diğerleri* (çev.), Ankara: İmge Kitabevi,

Tanju, E. (1995). *İlkokul 4. ve 5. sınıfa devam eden normal ve işitme engelli öğrencilerde benlik kavramının gelişiminin incelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998), *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Tekgöl N, Göktay GA, Dirik N, Karademirci E, Ongel K. (2012), *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Aile Hekimliği Kliniği, Alsancak Gençlik Danışmanlık ve Sağlık Hizmet Merkezi Örneği*, ÇİDEM. *Smyrna Tıp*, 33-35.

Terzi, C. K. (2009), *Ergenlerde Saldırganlığın Madde Bağımlılığı ve Diğer Değişkenlerle İlişkisi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Topses, G. (2009). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Trawick, S. J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. B. Akman, (çev.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uğur, E. (2013), *Lise Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları ve Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Ulusoy, A. (Ed.). (2011). *Kişilik Gelişimi*, Eğitim Psikolojisi İçinde, Ankara: Anı Yayıncılık.

Vatandaş, C. (2003). *Aile ve Şiddet (Türkiye’de Eşler Arası Şiddet)*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.

Woolfolk, A. E. (2007). *Educational Psychology*. Allyn and Bacon U.S.A.

Yanbastı, G. (1990). *Kişilik kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Yavuzer, Haluk. (1987). *Çocuk ve Suç (Çocuğu Suça İten Sebepler ve Suçlu Çocukları Yeniden Eğitimi)*, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. “*Çocuk Psikolojisi*” (1998). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. “*Çocuk Psikolojisi*”, (2005). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2008). *Ana Baba ve Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazgan, İ. ve Bilgin, M. ve Kılıç A. M. (2004). *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Adana: Nobel Kitabevi.

Yılmaz, F. (2004). *İşitme Engelli Adölesanların Benlik Kavramı Ve Depresyon Belirti Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Yılmaz, İ. (2008). *Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuğun Kişilik GelişimiEğitimi ve Ruhsal Sorunları*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2007). *Gençlik Çağı*, Ankara

Zengin, E. (2008). *Anne Baba Tutumları ile Adolesan Saldırganlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Zöhrap, D. U. (2004). *Lise Öğrencilerinde Algılanan Ana baba Tutumları Ve Aile Yapısının Ergen Kişilik Özelliklerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK 1: SOSYODEMOGRAFİK FORMU

Cinsiyet: ( ) Kadın ( ) Erkek

Sınıf : **Yaş:**

Eğitim durumu:

*İlk/Ortaöğretim okulu ( )

*Özel Eğitim ve Rehabilitasyon ( )

*İşitme engelliler okulu ( )

*İlk/ortaöğretim okulu ile birlikte özel eğitim ( )

*Sadece evde özel eğitim ( )

*Diğer: _____

Özel eğitime devam etme süresi: _____

Okul öncesi eğitim: ( ) Aldım ( ) Almadım

Akademik Başarınızı Nasıl Değerlendirirsiniz: ( ) Kötü ( ) Biraz İyi ( ) Orta

( ) Oldukça İyi ( ) Çok İyi

Ailenizin Aylık Geliri : ( ) 1500 TL Altı ( ) 1501 – 2000 TL

( ) 2001 – 3000 TL ( ) 3001 – 4000 TL

( ) 4001 TL ve Üstü

Anne-Babanız İçin Uygun Olanı İşaretleyin

( )Evliler, birlikte oturuyorlar

( )Evliler, ayrı yaşıyorlar

Boşandılar

Diğer (Yazınız):.....

Seninle birlikte anne ve babanın kaç çocuğu var?

Bir tek ben

2

3

4

5 ve daha fazla

Annenin öğrenim durumu nedir?

Okur yazar değil

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Lisans Üstü

Babanın öğrenim durumu nedir?

Okur yazar değil

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Lisans Üstü

Yaşamınızda sorunlarla karşılaştığınızda en çok kimden yardım alırsınız?

Annemden

Babamdan

Kardeş(ler)imden

Arkadaşlarımdan

Öğretmenlerimden

Akrabalararımdan

Diğer (yazınız).....

İşitme ve İletişim İle İlgili Sorular:

*İşitme kaybı: Doğuştan Doğum sonrası _____
sonucunda

*İşitme kaybının türü: İletim tipi Sensorinöral Mikst

*İşitme kaybının derecesi: Çok Hafif Hafif Orta İleri
) Şiddetli

*İşitme cihazı türü: Koklear implant Kulak arkası Diğer
Kullanmıyor

*İşitme cihazı kullanma süresi: _____

*İletişim kurma biçimi: Konuşarak İşaretle Dudak okuyarak
) Hepsi

EK 2: BUSS-PERRY ÖLÇEĞİ

KARAKTERİNİZE EN UYGUN OLAN YANITI (X) ŞEKLİNDE İŞARETLEYİNİZ.	HİÇ BENİM ÖZELLİĞİM DEĞİL	ÇOK AZ	BIRAZ	ÇOK	TAMAMEN BENİM ÖZELLİĞİM
1 . Arada bir başka bir insana vurma arzumu kontrol edemem.					
2 . Yeterince kışkırtılırsam başka bir insana vurabilirim.					
3 . Eğer biri bana vurursa, ben de ona vururum.					
4 . Birçok insana göre biraz daha fazla kavgalara katılırım.					
5 . Haklarımı korumam için şiddete başvurmam gerekirse, başvururum.					
6 . Beni o kadar zorlayan insanlar olmuştur ki, kavgaya tutuştuk.					
7 . Bir insana vurmak için iyi bir sebep düşünemiyorum.*					
8 . Tanıdığım insanları tehdit ettim.					
9 . O kadar kızdım ki, bir şeyleri kırdım.					
10. Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımında onlara açıkça söylerim.					
11. Sıklıkla kendimi insanlarla tartışırken bulurum.					
12. İnsanlar sinirimi bozduklarında onlara haklarında ne düşündüğümü söyleyebilirim.					
13. İnsanlar benimle fikir ayrılığına düştüğünde münakaşaya girmekten kendimi alıkoyamam.					
14. Arkadaşlarım münakaşayı seven biri olduğumu söylerler.					
15. Çabuk parlar fakat çabuk sakinleşirim.					
16. Engellendiğimde kızgınlığımı gösteririm.					
17. Bazen kendimi patlamaya hazır barut fıçısı gibi hissederim.					
18. Ben sakin bir insanım.*					
19. Bazı arkadaşlarım asabi olduğumu düşünüyor.					
20. Bazen hiçbir sebep yokken tepem atar.					

EK 3: İŞİTME ENGELLİLER İÇİN BENLİK KAVRAMI ÖLÇEĞİ (PHBKÖ)

(PIERS-HARRIS)

Açıklama:

Aşağıda bir dizi cümle bulunmaktadır. Her cümlenin yanında "evet" ve "hayır" kelimeleri vardır. Her bir cümleyi dikkatlice okuyunuz. Eğer cümle sizin durumunuzu anlatıyorsa cümlenin yanında ki evet' i daire içine alınız. Eğer okuduğunuz cümle sizin durumunuzu anlatmıyorsa, cümlenin yanında ki hayır'ı daire içine alınız. Karar vermekte güçlük çektiğiniz cümleler olsa bile mutlaka cevap veriniz. Ancak "evet" ve "hayır" ' birlikte işaretlemeyiniz. Kesinlikle bu cümlelerin doğrusu ya da yanlışı yoktur. Bu cümlelerle, siz kendinizi nasıl gördüğünüzü ve kendiniz hakkında neler hissettiğinizi anlatacaksınız. Bu nedenle içinizden geldiği gibi cevaplayınız.

1. Sınıf arkadaşlarım benimle alay ediyorlar ..... evet hayır
2. Mutlu bir kişiyim ..... evet hayır
3. Benim için arkadaş edinmek güçtür ..... evet hayır
4. Genellikle mutsuzum ..... evet hayır
5. Akıllıyım ..... evet hayır
6. Utangacıım ..... evet hayır
7. Öğretmen bana soru sorduğunda sinirli oluyorum..... evet hayır
8. Görünüşüm beni rahatsız eder..... evet hayır
9. Büyüdüğümde önemli bir kişi olacağım ..... evet hayır
10. Okuldaki sınavlar sırasında sıkıntı basar ..... evet hayır
11. Çok fazla sevilen biri değilim ..... evet hayır
12. Okulda iyi huyluyumdur ..... evet hayır
13. İşler ters gittiğinde genellikle bu benim hatamdır ..... evet hayır
14. Ailem için sorun yaratırım ..... evet hayır
15. Güçlüyüm ..... evet hayır
16. İyi fikirlerim vardır ..... evet hayır
17. Ailemin önemli bir üyesiyim ..... evet hayır

18. Genellikle işleri kendi bildiğim gibi yapmak isterim..... evet hayır
19. Elle yapılan işlerde iyiyim ..... evet hayır
20. Kolayca vazgeçerim..... evet hayır
21. Okulla ilgili çalışmalarda iyiyim..... evet hayır
22. Çok fazla kötü şeyler yaparım ..... evet hayır
23. İyi çizerim ..... evet hayır
24. Müzikte iyiyim..... evet hayır
25. Evde kötü davranırım..... evet hayır
26. Okulda çalışmalarımı yapmada yavaşım ..... evet hayır
27. Sınıfın önemli bir üyesiyim ..... evet hayır
28. Sinirliyim ..... evet hayır
29. Güzel gözlerim vardır ..... evet hayır
30. Sınıf önünde iyi ders anlatabilirim..... evet hayır
31. Okulda hayalciyim ..... evet hayır
32. Kardeşlerime takılırım ..... evet hayır
33. Arkadaşlarım düşüncelerimi beğenirler ..... evet hayır
34. Sık sık başım belaya girer ..... evet hayır
35. Evde uysalım..... evet hayır
36. Şanslıyım..... evet hayır
37. Çok fazla endişeleniyorum ..... evet hayır
38. Ana-babam benden çok şey bekler ..... evet hayır
39. Halimden memnunum..... evet hayır
40. Olayların dışında bırakıldığım kanısına kapılırım ..... evet hayır
41. Güzel saçlarım vardır ..... evet hayır
42. Okulda sık sık gönüllü çalışmalara katılırım ..... evet hayır
43. Keşke farklı bir kişi olsaydım ..... evet hayır
44. Gece iyi uyurum..... evet hayır
45. Okuldan nefret ederim ..... evet hayır
46. Oyunlar için en son ben secilerim ..... evet hayır
47. Çoğunlukla hastayım ..... evet hayır
48. Sık sık başkalarına kötü davranırım ..... evet hayır
49. Okuldaki sınıf arkadaşlarım iyi fikirlerim olduğunu düşünürler .....evet hayır
50. Mutsuzum ..... evet hayır
51. Çok arkadaşım vardır ..... evet hayır

52. Neşeliyim ..... evet hayır
53. Çoğu şeye aklım ermez ..... evet hayır
54. Çok fazla enerjim vardır ..... evet hayır
55. Kavgalara çok fazla katılırım ..... evet hayır
56. Erkek çocuklar arasında sevilirim ..... evet hayır
57. İnsanlar bana takılırlar ..... evet hayır
58. Ailemi düş kırıklığına uğrattırım ..... evet hayır
59. Sevimli bir yüzüm vardır ..... evet hayır
60. Bir şeyler yapmaya çalıştığımda, sanki her şey ters gidiyor gibi gelir evet hayır
61. Evde bana takılırlar ..... evet hayır
62. Oyun ve sporlarda liderim ..... evet hayır
63. Döküp saçarım ..... evet hayır
64. Oyun ve sporlarda oynamak yerine seyrederim ..... evet hayır
65. Öğrendiklerimi unutuyorum ..... evet hayır
66. Geçimli bir kişiyim ..... evet hayır
67. Kolayca kızarım ..... evet hayır
68. Kadınlar arasında sevilirim ..... evet hayır
69. İyi bir okuyucuyum ..... evet hayır
70. Grupla çalışmaktansa yalnız çalışmayı tercih ederim ..... evet hayır
71. Kardeşlerimi severim ..... evet hayır
72. İyi bir görünüşüm vardır ..... evet hayır
73. Sık sık korkarım ..... evet hayır
74. Sürekli bir şeyler düşürür ve kırarım ..... evet hayır
75. Güvenilebilirim ..... evet hayır
76. Diğer kişilerden farklıyım ..... evet hayır
77. Kötü şeyler düşünürüm ..... evet hayır
78. Kolayca ağlarım ..... evet hayır
79. İyi bir insanım ..... evet hayır
80. Yakışıklıyım, "güzelim" ..... evet hayır

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

- Adı ve Soyadı: Zahide Kantemür Köse
- Doğum Yeri ve Tarihi: Elâzığ/ 24.12.1978
- Medeni Hali: Evli
- E-Mail: zahidekantemur@gmail.com
- Adres (Ev): İstanbul

Eğitim Durumu

- 2015-2018: İstanbul Arel Üniversitesi Genel Psikoloji Yüksek Lisans
- 2008-2010: Selçuk Üniversitesi- Çocuk Gelişimi Eğitimi
- 2011-2013: AÖF Okul Öncesi Öğretmenliği

Yabancı Dil

- İngilizce

İş Tecrübesi

- Oxford Turca Rehabilitasyon Merkezi – Uzman Öğretici
- Özel Sevgi İlgi İşitme ve Rehabilitasyon Merkezi – Okul Öncesi Öğretmeni
- Sümbülbahçesi Anaokulu – İdareci
- Kocamustafapaşa İlköğretim Okulu- Okul Öncesi Öğretmeni

Not: Bu özgeçmiş formu Ağustos 2018 tarihinde bu tez çalışması için özet olarak hazırlanmıştır. Geniş kapsamlı özgeçmişim için lütfen bana e-mail atınız.